

Fondacija Fond za humanitarno pravo

SEKSUALNO NASILJE U RATU
ANALIZA POSTUPAKA PRED
SUDOVIMA U SRBIJI
(2003–2024)

Fondacija Fond za humanitarno pravo

SEKSUALNO NASILJE U RATU ANALIZA POSTUPAKA PRED SUDOVIMA U SRBIJI (2003–2024)

Autorka
Olivera Simić,
redovna profesorica na Univerzitetu Griffith u Australiji

**#EY
ZA TEBE**

Ova publikacija objavljena je uz finansijsku pomoć Evropske unije. Za sadržinu ove publikacije isključivo je odgovorna Fondacija Fond za humanitarno pravo i ta sadržina nužno ne izražava zvanične stavove Evropske unije

Sadržaj

Uvod	5
I. Metodologija	6
II. Nasleđe Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju	7
III. Nacionalni okvir	10
i. Zločin protiv čovečnosti.....	12
IV. Neujednačenost nacionalne prakse sa praksom MKS i MKSJ i praksom država u okruženju	15
V. Rad tužilaštva u domenu seksualnog nasilja u ratu.....	21
VI. Presude za višestruke radnje izvršenja krivičnog dela među kojima je i seksualno nasilje	25
VII. Presude isključivo za seksualno nasilje.....	30
VIII. Pripisivanje previše značaja olakšavajućim okolnostima.....	31
IX. Nedovoljna primena otežavajućih okolnosti	32
X. Zaštita žrtava seksualnog nasilja	33
XI. Preporuke.....	37

Skraćenice

ZKP	Zakonik o krivičnom postupku
FHP	Fond za humanitarno pravo
ESLJP	Evropski sud za ljudska prava
MKSJ	Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju
MKSR	Međunarodni krivični sud za Ruandu
MSP	Međunarodni sud pravde
BiH	Bosna i Hercegovina
JTRZ	Javno tužilaštvo za ratne zločine
UN	Ujedinjene nacije

Uvod

Od svog osnivanja 2003. godine, Javno tužilaštvo za ratne zločine (JTRZ)¹ Republike Srbije podiglo je 106 optužnica protiv pojedinaca za zločine počinjene tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji. Samo 13 podignutih optužnica uključuje incidente seksualnog nasilja, što ukazuje na to da je u dosadašnjoj praksi domaćeg pravosuđa seksualno nasilje retko procesuirano, a i tada najčešće kao ratni zločin koji se pojavljuje uz ubistva i druge vrste fizičkog nasilja. S obzirom na rasprostranjenost silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja u oružanim sukobima na prostoru bivše Jugoslavije, jasno je da domaće pravosuđe ovim zločinima nije posvetilo dužnu pažnju.

Upravo je rasprostranjenost seksualnog nasilja bila jedan od povoda za uspostavljanje Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), čija praksa danas predstavlja standard u procesuiranju tih zločina. Više od trećine svih osuđenih pred MKSJ osuđeno je i za zločine seksualnog nasilja. Ipak, iako rad MKSJ predstavlja prekretnicu u procesuiranju seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u ratu, dostignuća tog suda nisu u značajnoj meri inkorporirana u rad domaćeg pravosuđa.

U Srbiji do danas nije procesuiran niko za seksualno nasilje počinjeno u Foči, iako su izjave žena silovanih u Foči, koje su istraživači Fonda za humanitarno pravo prikupili tokom 1993. godine u izbegličkim kampovima u Srbiji, Turskoj i Makedoniji, bile osnova za pokretanje istrage Tužilaštva MKSJ i procesuiranje odgovornih za ove zločine. Neka od imena potencijalnih počinilaca tih zločina u Foči i drugim mestima na prostoru bivše Jugoslavije navedena su u presudama Tribunala.

Analiza procesuiranja seksualnog nasilja počinjenog tokom oružanih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije pred sudovima u Srbiji u poslednje dve decenije deo je kontinuiranog rada Fonda za humanitarno pravo, koji prati i analizira sve postupke za ratne zločine u Srbiji. Potreba za analizom koja obuhvata samo suđenja za silovanje i druge oblike seksualnog nasilja proističe iz uverenja da je potrebno učiniti dodatni napor da ti zločini budu procesuirani. Cilj analize je da se kroz proučavanje dosadašnje prakse formulišu preporuke koje bi mogle doprineti efikasnijem procesuiranju seksualnog nasilja, kao i unapređenju položaja žrtava i svedoka u ovim postupcima.

5

---

1 Zakonom o javnom tužilaštvu iz februara 2023. godine, nekadašnje Tužilaštvo za ratne zločine promenilo je naziv u Javno tužilaštvo za ratne zločine. U izveštaju, radi lakšeg praćenja, biće korišćen naziv Javno tužilaštvo za ratne zločine, odnosno skraćenica JTRZ.

I. Metodologija

Do momenta pisanja ove analize, Javno tužilaštvo za ratne zločine (JTRZ) u Beogradu podiglo je 106 optužnica protiv pojedinaca za zločine počinjene tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji. Od tih optužnica, samo 13 uključuje incidente sa seksualnim nasiljem. Pet optužnica podignuto je isključivo za silovanje (optužnicom nisu obuhvaćena ubistva i druge radnje izvršenja ratnog zločina).² Kako je Fond za humanitarno pravo (FHP) primetio još 2019. godine, „[u] dosadašnjoj praksi domaćeg pravosuđa, seksualno nasilje je retko procesuirano, a i tada najčešće kao ratni zločin koji se pojavljuje uz ubistva i druge vrste fizičkog nasilja.”³

Optužnicama u predmetima *Bijeljina*, *Bijeljina II*, *Skočić*, *Brčko*, *Brčko II*, *Kalinovik*, *Bratunac*, *Gnjilanska grupa*, *Čuška/Qyshk*, *Bratunac II*, *Đakovica*, *Goražde*, *Vukovar – Proleterska* obuhvaćeno je 29 lica osumnjičenih za seksualno nasilje nad 16 žrtava. Sva optužena lica su muškarci, a žrtve su većinom žene.

Do danas je izrečeno 9 pravosnažnih presuda, i to u predmetima *Bijeljina*, *Bijeljina II*, *Skočić*, *Brčko*, *Brčko II*, *Kalinovik*, *Bratunac*, *Gnjilanska grupa* i *Đakovica*. Usled smrti optuženog, iz izmenjene optužnice u predmetu *Čuška/Qyshk* seksualno nasilje je moralo biti izostavljeno. Predmeti *Bratunac II* (spojen s predmetom *Bratunac – Borkovac*), *Goražde* i *Vukovar – Proleterska* su u toku.

6 Predmet ove analize su sve presude, prvostepene i presude po žalbama, za seksualno nasilje donete u periodu od 2004. do 2024. godine. U analizu su uključeni i predmeti u kojima je seksualno nasilje kvalifikovano drugačije – kao nečovečno postupanje ili telesno povređivanje.⁴ Dakle, analiza obuhvata i one predmete koji su se odnosili na nasilje nad genitalijama oštećenih, poput sečenja genitalija, prinudnog felacija te pod prisilom međusobnog polnog opštenja oštećenih. Iako su se ova dela mogla kvalifikovati kao seksualno nasilje, ona nisu bila kvalifikovana kao takva, ali su ipak procesuirana. U

2 Predmeti: *Brčko* (okrivljeni Nikola Vida-Lujić), *Kalinovik* (okrivljeni Dalibor Krstović), *Bratunac II* (okrivljeni Novak Stjepanović), gde je prvobitno optužnica protiv Stjepanovića podignuta samo za silovanje, ali su spajanjem s predmetom *Bratunac – Borkovac* uključeni i drugi zločini, *Goražde* (okrivljeni Lazar Mutlak), *Vukovar – Proleterska* (okrivljeni Jovan Radan).

3 FHP, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji* (Beograd, 2019). Vidi, <https://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2019/05/Izvestaj-o-sudjenjima-za-ratne-zlocine-u-Srbiji.pdf>.

4 U predmetu *Zvornik III i IV* jedno lice je osuđeno za seksualno nasilje koje je kvalifikovano kao nečovečno postupanje, a izvršeno tako što su zatočeni bosanski Muslimani terani na međusobno polno opštenje u Domu kulture u Čelopeku, ali je kvalifikovano i kao telesno povređivanje – odsecanje polnog organa. U predmetu *Zvornik II*, iako je jedno lice osuđeno za pomaganje u ubistvu i napomenuto da je oštećeni faktički prethodno silovan, jer mu je u anus uguran kolic, to nije kvalifikovano kao silovanje ni kao nečovečno postupanje, ni telesno povređivanje, već je samo dato kao opis radnji koje su preduzete, a koje su prethodile ubistvu. Takođe drugi optuženi u istom predmetu je oglašen krivim za pomaganje u nečovečnom postupanju, gde se pominje isto Dom kulture u Čelopeku, ali se tu ne navode slučajevi seksualnog nasilja, iako se u istoj presudi pozivaju na već pravosnažne presude za izvršioca tog seksualnog nasilja. Ovde se kao nečovečno postupanje kvalifikuje samo držanje zarobljenika u nehumanim uslovima. U predmetu *Brčko II* optuženi je oglašen krivim za nečovečno postupanje prema dvojici zatočenika u logoru Luka, braći koje je terao da se međusobno oralno zadovoljavaju.

pojedininim predmetima⁵ neke od radnji izvršenja su opisane kao protivprirodni blud, koji kao takav nije naveden kao oblik izvršenja ratnog zločina, dok silovanje jeste, ali očito je da su i tužioci i sudije smatrali da je to najprikladniji način opisivanja počinjenog oblika narušavanja telesnog integriteta oštećenih, imajući u vidu odredbe Krivičnog zakona Savezne Republike Jugoslavije i zakonsku definiciju krivičnih dela silovanja i protivprirodnog bluda koja je postojala u domaćem zakonodavstvu u vreme izvršenja dela.⁶

Kako još uvek ne postoji jedinstvena definicija ratnog zločina seksualnog nasilja, a tumačenje ovog zločina kroz sudsku praksu konstantno evoluiralo, važno je da se skrene pažnja i na dela koja bi po svojoj prirodi i intenzitetu duševnog i fizičkog bola trebala da se kvalifikuju kao seksualno nasilje. Ova analiza će kroz primere u praksi međunarodnih sudova i sudova iz drugih država ukazati na činjenicu da se ovakva dela počinju kvalifikovati kao dela seksualnog nasilja.

II. Nasleđe Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) osnovan je 1993. godine, tokom oružanih sukoba na području Bosne i Hercegovine (BiH) i Hrvatske. Osnivanje ovog suda od istorijskog je značaja za međunarodno pravo jer je po prvi put seksualno nasilje počinjeno tokom oružanog sukoba kvalifikovano kao ratni zločin. Statut MKSJ sadrži jednu od prvih konkretnih kvalifikacija silovanja kao zločina protiv čovečnosti⁷, uz prethodni slučaj koji je razmatran pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za Ruandu (MKSR).⁸ MKSJ je takođe prvi međunarodni krivični sud koji je doneo presude za silovanje kao oblik torture.⁹

Osnivanjem MKSJ po prvi put u istoriji dolazi do podizanja nivoa svesti o zločinu o kojem se kroz istoriju oružanih sukoba uglavnom ćutalo – seksualnom nasilju.¹⁰ Taj sud je pružio platformu preživelim da govore o svom stradanju i dokazao da je efikasno procesuiranje seksualnog nasilja u ratu moguće. Ovakvim načinom rada ujedno je prekinuta tišina o ovom zločinu i kultura sistematskog

5 Videti presude u predmetima *Đakovica* (okrivljeni Anton Lekaj, prvostepena presuda br. K.V.br. 4/05 od 18. 9. 2006. godine i drugostepena presuda br. Kž.I RZ 3/06 od 26. 2. 2007. godine), *Bijeljina II* (okrivljeni Miodrag Živković, prvostepena presuda br. K-Po2 br. 10/14 od 14. 4. 2015. godine – ukinuta, prvostepena presuda br. K-Po2 br. 10/15 od 24. 11. 2015. godine i drugostepena presuda br. Kž1 Po2 1/16 od 26. 9. 2016. godine); *Bijeljina* (okrivljeni Jović Dragan i drugi, prvostepena presuda br. K-Po2 br. 7/2011 od 4. 6. 2012. godine i drugostepena presuda br. Kž1.Po2. 6/12 od 25. 2. 2013. godine).

6 Videti npr. presude u predmetima *Đakovica*, *Bijeljina*, *Bijeljina II*.

7 *Tužilac protiv Kunarca i drugih*, predmet br. IT-96-23&23/1, Presuda, 22. 2. 2001.

8 *Sylvestre Gacumbitisi vs. The Prosecutor*, Case No. (ICTR-01-64), July 7, 2006, Judgement.

9 *Tužilac protiv Mucića i drugih*, predmet br. IT-96-21, Presuda, 16. 10. 1998.

10 Vidi Serge Brammertz i Michelle Jarvis (urednici), *Procesuiranje zločina seksualnog nasilja u nadležnosti Međunarodnog Krivičnog Suda za bivšu Jugoslaviju* (MKSJ) (CPU Printing company Sarajevo, 2017); FHP, Predlog praktične politike: Procesuiranje zločina seksualnog nasilja tokom oružanih sukoba pred sudovima u Republici Srbiji.

nekažnjavanja.¹¹ Zajedno sa Međunarodnim krivičnim sudom za Ruandu (MKSR)¹² i Specijalnim sudom za Sijera Leone¹³, MKSJ je postavio temelje sudske prakse za procesuiranje seksualnih i rodno motivisanih zločina počinjenih u oružanim sukobima. Takođe, značajno je unapredio pravila postupanja prema žrtvama ovih zločina tokom sudskog postupka.¹⁴

Prilikom osnivanja MKSJ, Generalni sekretar Ujedinjenih nacija je naglasio da „nije namera Saveta bezbednosti da isključi ili spreči vršenje nadležnosti nacionalnih sudova u vezi sa takvim delima. Naprotiv, nacionalne sudove treba ohrabriti da vrše svoju nadležnost u skladu sa relevantnim nacionalnim zakonima i procedurama.”¹⁵ Dakle, već pri samom osnivanju tribunala istaknuta je potreba da države u svom nacionalnom zakonodavstvu predvide pristup ovom problemu koji će biti orijentisan na žrtve seksualnog nasilja kako bi se ovi zločini pre svega sprečili, ali kasnije i procesuirali.

Paralelno sa radom MKSJ, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Srbija, a kasnije i Crna Gora, preduzele su značajan korak ka efikasnom gonjenju ratnih zločinaca osnivanjem posebnih mehanizama za procesuiranje. Tako je Poseban odjel za ratne zločine u okviru Tužilaštva BiH osnovan 2005, Tužilaštvo za ratne zločine u Srbiji 2003, dok u Hrvatskoj nadležnost ima Državno odvjetništvo Republike Hrvatske. Odeljenju za suzbijanje organizovanog kriminala Vrhovnog tužilaštva Crne Gore proširena je nadležnost 2008. godine i na gonjenje učinilaca ratnih zločina.¹⁶

Do kraja 2004. godine, suđenja za ratne zločine u Bosni i Hercegovini vođena su isključivo pred kantonalnim sudovima u Federaciji BiH, okružnim sudovima u Republici Srpskoj i pred Sudom Distrikta Brčko, da bi početkom januara 2005. godine u okviru Suda BiH bilo obrazovano Odeljenje za ratne zločine. U Srbiji, pre osnivanja Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu 2003. godine, postupci za ratne zločine vodili su se pred sudovima opšte nadležnosti i Vojnim sudovima, a osnivanjem ovog odeljenja, isključiva nadležnost za te slučajeve preneti je na njega. U Hrvatskoj su do novembra 2011. godine svi županijski sudovi imali nadležnost nad slučajevima ratnih zločina, dok su izmenama zakona nadležnost zadržala samo četiri specijalizovana županijska suda u Zagrebu, Osijeku, Rijeci i Splitu.¹⁷

Uspostavljanje specijalizovanih veća i odeljenja tužilaštva i sudova je u skladu sa obavezom svih država da na prvom mestu spreče, a zatim, ukoliko u tome ne uspeju, da procesuiraju počinioce ratnih

11 MKSJ, „Zločini seksualnog nasilja“, videti <https://www.icty.org/bcs/specijali/zlo%C4%8Dini-seksualnog-nasilja>.

12 Međunarodni krivični tribunal za Ruandu, videti <https://unictr.irmct.org/en/tribunal>.

13 Vidi War Crimes Reserch Gorup, „Special Court for Sierra Leone: Outreach, Legacy and Impact“, Final Report, februar 2008, <https://rscsl.org/Documents/sfinalreport.pdf>.

14 Vidi MKSJ, „Zločini seksualnog nasilja“, <https://www.icty.org/bcs/specijali/zlo%C4%8Dini-seksualnog-nasilja>; FHP, Predlog praktične politike: Procesuiranje zločina seksualnog nasilja tokom oružanih sukoba pred sudovima u Republici Srbiji.

15 Report of the Secretary-General Pursuant to Paragraph 2 of the Security Council Resolution 808 (1993) (S/25704), Section II, Article 8D, par. 64, p. 16.

16 Specijalno državno tužilaštvo Crne Gore je osnovano 2015. godine, videti na <https://sudovi.me/spdt/sadrzaj/Gw1r>.

17 Hrvatska je podeljena na županije, a županije su podeljene na opštine. Sve županije i veće opštine imaju svoje sudove. <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/nadleznost-hrvatske-u-progonu-ratnih-zlocina-9882>.

zločina.¹⁸ U isto vreme, njihovo formiranje je bilo i jedno od najznačajnijih, ali i najkompleksnijih uslova za uspostavljanje vladavine prava i trajnog mira, koji se ogledaju u prekidu nekažnjivosti za ratne zločine, a posebno za seksualno nasilje, koje nosi posebnu težinu zbog specifičnosti i osetljivosti ovog zločina.¹⁹ Najzad, uspostavljanje specijalizovanih veća, tužilaštava i sudova bilo je ključna komponenta koju je osmislio i MKSJ kako bi završio sa podizanjem novih optužnica i ujedno sa svojim radom do 2010. godine, kako je zahtevao Savet bezbednosti UN.²⁰ Osnivanje ovih institucija je omogućilo prenos odgovornosti za procesuiranje sa Haškog tribunala na nacionalna pravosuđa. Ovaj korak ka prenosu odgovornosti je podrazumevao i predaju istraženih, a neprocesuiranih predmeta, kao i prikupljenih dokaza nacionalnim tužilaštvima.

Koliko je važno procesuirati ratne zločine seksualnog nasilja govori i činjenica da se, od ukupno 10 rezolucija Saveta bezbednosti o ženama, miru i bezbednosti, pet direktno fokusiralo na seksualno nasilje u sukobu. Prva Rezolucija Saveta bezbednosti UN o ženama, miru i bezbednosti (*WPS*) 1325 usvojena je u oktobru 2000. godine. To je ujedno i prva rezolucija koja povezuje žene sa agendom mira i bezbednosti i prepoznaje da oružani sukobi različito pogađaju žene i devojke u odnosu na muškarce i dečake, te ističe potrebu za aktivnim i efikasnim učešćem žena u mirovnim procesima, uključujući mirovne pregovore i izgradnju mira. Rezolucija 1325 podseća sve države da su dužne da procesuiraju i kazne one koji su odgovorni za genocid, zločine protiv čovečnosti i ratne zločine, uključujući u to i zločine seksualnog nasilja nad ženama.²¹

U aprilu 2019. godine na obavezu borbe protiv nekažnjivosti seksualnog nasilja u ratu ponovo je podsetio Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija u Rezoluciji 2467, u kojoj je navedeno da se nad ženama tokom oružanih sukoba i dalje čine zločini koji su sistematski i široko rasprostranjeni i koje karakteriše izrazita brutalnost.²² Takođe, tom rezolucijom UN poziva zemlje članice da se bore protiv nekažnjivosti i da osiguraju odgovornost počinitelaca ratnog zločina seksualnog nasilja jer ignorisanje i nekažnjivost ovih krivičnih dela šalje poruku da se ovakvi zločini tolerišu u društvu.²³

Poseban izvestilac UN za ratno seksualno nasilje ističe da procesuiranje ima i svrhu prevencije kako bi se pomoglo da se promeni kultura nekažnjivosti za ove zločine ka kulturi odvraćanja. Prema njegovom

18 Od svih država se očekuje da istraže ratne zločine za koje postoji sumnja da su ih počinili njihovi državljani odnosno oružane snage, ili su počinjeni na njihovoj teritoriji, te da procesuiraju osumnjičene. Takođe, moraju istražiti i druge ratne zločine nad kojima imaju jurisdikciju. Državna praksa uspostavlja ovo pravilo kao normu običajnog međunarodnog prava primenljivu u međunarodnim i nemeđunarodnim oružanim sukobima. Vidi Pravilo 156 u bazi podataka međunarodnog humanitarnog prava, dostupno na: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule158>.

19 Predlog praktične politike: Procesuiranje zločina seksualnog nasilja tokom oružanih sukoba pred sudovima u Republici Srbiji (FHP, 2019).

20 Rezolucija Saveta bezbednosti, S/Res/ 1966 (2010), dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/695418?v=pdf>.

21 Rezolucija Saveta bezbednosti S/RES/1325 (2000). <https://zencrnom.org/images/pdf/rezolucija1325.pdf>.

22 Rezolucija Saveta bezbednosti S/Res/2467 (2019), „Ojačavanje pravde i odgovornosti i poziv na pristup usmeren ka preživelim u prevenciji i odgovoru na seksualno nasilje povezano sa sukobima”, dostupno na: https://www.un.org/shestandsforpeace/sites/www.un.org.shestandsforpeace/files/unscr_2467_2019_on_wps_english.pdf. Vidi i: Predlog praktične politike: Procesuiranje zločina seksualnog nasilja tokom oružanih sukoba pred sudovima u Republici Srbiji (FHP, 2019).

23 *Ibid.*

izveštaju iz 2021. godine, u 3293 slučaja seksualnog nasilja u ratu koja su verifikovale UN i koja su počinjena u 18 zemalja, većina onih koji su bili ciljani ovom vrstom ratnog nasilja – 97 odsto – bile su žene i devojčice.²⁴ Prema poslednjem izveštaju specijalnog izvestioca UN za ratno seksualno nasilje, u 2023. godini žene i devojke su globalno opet bile nesrazmerno pogođenije seksualnim nasiljem, a posebno se raseljene žene, izbeglice i migrantkinje suočavaju sa pojačanim nivoima seksualnog nasilja povezanog sa oružanim sukobima.²⁵

MKSJ je završio sa radom 2017. godine. Od ukupno 161 optuženog, 76 lica suočeno je s optužbama za zločine seksualnog nasilja.²⁶ Međutim, od njih 76, samo je 35 lica osuđeno, dok je 22 oslobođeno optužbi za seksualno nasilje. Devet optuženih preminulo je pre hapšenja ili tokom postupka, dok su optužnice protiv šest osoba ustupljene domaćem pravosuđu. Jedna optužnica protiv četiri osobe je povučena.²⁷

III. Nacionalni okvir

Oružani sukobi u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i na Kosovu obeleženi su sistematskim zločinima počinjenim nad civilnim stanovništvom s ciljem sprovođenja etničkog čišćenja čitavih teritorija. Ono što je posebna karakteristika ratova vođenih na teritorijama ovih država su mnogobrojni ratni zločini – ubistva civila, prisilni nestanci, tortura, držanje civila u zatočeničkim objektima, sistematsko silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja.²⁸ Veći broj najviših političkih, vojnih i policijskih zvaničnika Srbije je osuđen zbog zločina koje su počinile srpske snage za vreme oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji. Isto tako, pred MKSJ su procesuirani i pripadnici drugih vojnih i policijskih snaga koje su učestvovala u sukobima. Međutim, MKSJ, međunarodna zajednica, građani, pre svega žrtve i preživeli, očekivali su da značajan broj ratnih zločinaca odgovara za počinjena dela pred domaćim sudovima u regiji jer pred MKSJ je zapravo osuđen tek mali broj uglavnom visokorangiranih lica.²⁹ Države iz regiona su preuzele međunarodne obaveze procesuiranja ratnih zločina. Tako se, na primer, gotovo 4000 lica osumnjičenih za zločine počinjene tokom oružanih sukoba nalazi pod istragom državnih organa BiH.³⁰

10

24 UN, "Justice critical to fighting sexual violence in conflict", <https://news.un.org/en/story/2022/04/1116192>, 13. 4. 2022.

25 „Seksualno nasilje povezano sa sukobima”, izveštaj generalnog sekretara UN. S/2024/292, april 2024, <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2024/05/SG-2023-annual-reportsmallFINAL.pdf>.

26 MKSJ, „U brojkama” (zaključno sa septembrom 2016), <https://www.icty.org/bcs/specijali/zlo%C4%8Dini-seksualnog-nasilja/u-brojkama>.

27 *Mejakić i dr.* (Mirko Babić, Nenad Banović, Predrag Kostić, Momčilo Gruban).

28 Vidi Generalna skupština veća UN, A/RES/50/192, 23. 2. 1996; Human Rights Watch, "UN Fall of Srebrenica and the Failure of UN Peacekeeping", 15. 10 1995. <https://www.hrw.org/report/1995/10/15/fall-srebrenica-and-failure-un-peacekeeping/bosnia-and-herzegovina>.

29 Joseph Rikhof, 'Prosecution of International Crimes – a Historical and Empirical Overview', 2(2) *Bergen_ Journal of Criminal Law and Criminal Justice* (2014) 108–140; Kathryn Sikkink, *Justice Cascade: How Human Rights Prosecutions are Changing World Politics* (W.W. Norton Company, New York, 2011).

30 OSCE Mission to BiH, „Utrka s vremenom – Napredak i izazovi u provođenju Državne strategije za rad na predmetima ratnih zločina Bosne i Hercegovine”, 24 jun 2022.

Tako je na osnovu Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, 2003. godine osnovano Tužilaštvo za ratne zločine (TRZ) Republike Srbije, u čijoj su nadležnosti otkrivanje, krivično gonjenje i suđenja za krivična dela protiv čovečnosti i drugih dela zaštićenih međunarodnim pravom (krivična dela iz čl. 370–384. i čl. 385. i 386. Krivičnog zakonika)³¹, među koje spadaju genocid, zločin protiv čovečnosti, ratni zločin protiv civilnog stanovništva i ratni zločin protiv ratnih zarobljenika, zatim teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava izvršena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1. januara 1991. godine koja su navedena u Statutu MKSJ, kao i krivično delo pomoći učiniocu posle izvršenog krivičnog dela (iz člana 333. Krivičnog zakonika), ako je izvršeno u vezi sa napred navedenim krivičnim delima.

U postupcima za ratne zločine, JTRZ je optuživalo, a sudovi sudili po Krivičnom zakonu Savezne Republike Jugoslavije (SRJ) budući da je on najpovoljniji za počinioca.³² Svi predmeti koji su analizirani kvalifikovani su kao krivična dela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva (član 142. KZ SRJ), a što se kažnjavanja tiče – radi se o kaznama zatvora koje se kreću u rasponu od 5 do 20 godina. Neke od izrečenih kazni zatvora u dužem trajanju odnose se na optužene koji su, pored silovanja, kao jedne od radnji izvršenja krivičnog dela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, istovremeno oglašeni krivim i za druge inkriminisane radnje kao što su ubistva, nečovečna postupanja itd.³³ U presudama donetim isključivo za silovanje najstroža izrečena kazna bila je u trajanju od 13 godina³⁴, sledeća po težini kazna bila je 8 godina³⁵, dok je najblaža kazna bila 5 godina zatvora.³⁶

Do sada urađene analize procesuiranja seksualnog nasilja ukazale su na to da se iz prakse specijalnih organa za procesuiranje ratnih zločina u Srbiji vidi da oni nemaju radnu definiciju krivičnog dela silovanja kao ratnog zločina ili drugog zločina prema međunarodnom pravu.³⁷ Opšte je poznato da se objektivni elementi jednog istog krivičnog dela mogu razlikovati u mirnodopskim i ratnim uslovima,

11

31 Krivični zakonik („Sl. glasnik RS”, br. 85/2005, 88/2005, – ispr. 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019); Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_organizaciji_i_nadleznosti_drzavnih_organu_u_postupku_za_ratne_zlocine.html.

32 *Ibid*, član 5.

33 Presuda Apelacionog suda u Beogradu – Odeljenja za ratne zločine Kž1 Po2 6/12 od 25. februara .2013. godine, Dragan Jović osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 20 godina za višestruko silovanje dve Bošnjakinje i ubistvo jednog Bošnjaka u Bijeljini 1992. godine; Presuda Višeg suda u Beogradu K.Po2 8/2017 od 23. septembra 2019. godine, koja je potvrđena presudom Apelacionog suda u Beogradu – Odeljenja za ratne zločine Kž1 Po2 4/20 od 17. septembra 2020. godine kojom je Dalibor Maksimović osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 15 godina zbog silovanja Bošnjakinje i ubistva 4 Bošnjaka u Bratuncu 1992. godine.

34 Presuda Višeg suda u Beogradu – Odeljenja za ratne zločine K Po2 7/2011 od 4. juna 2012 godine, koja je potvrđena presudom Apelacionog suda u Beogradu – Odeljenja za ratne zločine Kž1 Po2 6/12 od 25. februara 2013. godine, kojom je Zoran Đurđević osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 13 godina za višestruko silovanje dve Bošnjakinje u Bijeljini 1992. godine.

35 Presuda Višeg suda u Beogradu – Odeljenja za ratne zločine K.Po2 5/18 od 19. septembra 2019. godine, potvrđena presudom Apelacionog suda u Beogradu – Odeljenja za ratne zločine Kž1 Po2 7/19 od 3. januara 2020. godine kojom je Nikola Vida-Lujić osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 8 godina zbog silovanja Bošnjakinje u Brčkom 1992. godine.

36 Presuda Apelacionog suda u Beogradu – Odeljenja za ratne zločine Kž1 Po2 3/23 od 15. decembra 2023. godine kojom je Dalibor Krstović osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 5 godina zbog silovanja Bošnjakinje u Kalinoviku 1992. godine.

37 Milica Kostić, *Rodna dimenzija ratnih zločina: seksualno nasilje nad ženama* (BCBP, 2017).

kao što je slučaj i sa krivičnim delima ubistva ili mučenja. Naime, prema krivičnom zakonodavstvu koje je važno u vreme oružanih sukoba, objektivni elementi silovanja su „obljuba upotrebom sile ili ozbiljnom pretnjom”, bez daljeg pojašnjenja značenja termina „obljuba” ili „sa njom [obljubom] izjednačen čin”.³⁸ Takođe, predviđeno je da samo žensko lice može biti žrtva silovanja³⁹, što je u potpunom u raskoraku sa evolucijom dela i sudske prakse.⁴⁰ Iako postoji odsustvo detaljne i jasne definicije krivičnog dela seksualnog nasilja u ratu, tužilaštvo i sud imaju dovoljno prostora da kroz svoju praksu preciznije odrede i definišu seksualno nasilje.

i. Zločin protiv čovečnosti

U Srbiji do sada niko nije procesuiran za zločine protiv čovečnosti jer je JTRZ zauzeo stav da to krivično delo nije moguće procesuirati. Naime, JTRZ smatra da bi se time narušilo načelo zakonitosti koje predviđa da niko ne može biti osuđen za krivično delo koje, u vreme kada je izvršeno, nije bilo predviđeno zakonom i za koje nije bila predviđena kazna. Međutim, u odredbama Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda navodi se da načelo zakonitosti ne može biti povređeno ukoliko je predmetno krivično delo bilo predviđeno unutrašnjim ili međunarodnim pravom. Zločin protiv čovečnosti je prvi put predviđen kao krivično delo u Povelji Međunarodnog vojnog tribunala za Daleki Istok iz 1946. godine. Iako u to vreme zločin protiv čovečnosti nije obuhvatao seksualno ropstvo, sa početkom rada MKSR i MKSJ, u predmetu *Kunarac i drugi*, prošireni su akti koji se smatraju ropstvom kao zločinom protiv čovečnosti kako bi obuhvatili i seksualno ropstvo. Takođe, utvrđen je i odnos između zločina zasnovanih na polu i običajnog prava. Ovo je bilo prvi put u istoriji da se seksualno ropstvo tretira kao zločin protiv čovečnosti.

Generalna skupština Ujedinjenih nacija 1968. godine usvojila je Konvenciju o nezastarevanju ratnih zločina i zločina protiv čovečnosti⁴¹, koju je tadašnja Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ) ratifikovala 1970. godine.⁴² U članu 1. Konvencije navedeno je da zločin protiv čovečnosti (kako je definisan u Povelji Međunarodnog vojnog suda) ne zastareva, bez obzira na datum kada je počinjen,

38 Vidi Marijana Ristić, „Krivično delo silovanja u pravu Republike Srbije”, *Pravo – teorija i praksa br. 30* (2013). Obljuba u klasičnom smislu predstavlja prodiranje muškog polnog organa u ženski polni organ, str. 70. Polazeći od zakonskog teksta („i sa njom (obljubom) izjednačen čin”) radnje izvršenja krivičnog dela silovanja obuhvataju i: a) prodiranje muškog polnog organa u usta oštećenog; b) prodiranje muškog polnog organa u anus. Detaljnije vidi Cvetković, V. (2006). Krivično delo silovanja iz člana 178. KZ RS u: Dragiša Slijepčević, et al. (urednik), *Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Srbije 2*, Beograd, Intermeks, str. 79; Stojanović, S., Perić, O. (2006). Krivično pravo: posebni deo, Beograd, Pravna knjiga, str. 100.

39 Vidi Član 103. stav 1. Krivičnog zakona Socijalističke Republike Srbije („Sl. glasnik SRS”, br. 26/1977, 28/1977, 43/1977, 20/1979, 24/1984, 39/1986, 51/1987, 6/1989, 42/1989 i 21/1990, „Sl. glasnik RS”, br. 16/1990, 9/1992, 49/1992, 51/1992, 23/1993, 67/1993, 47/1994, 17/1995, 44/1998, 10/2002, 11/2002. „Dakle, za postojanje krivičnog dela silovanja zahteva se da učinilac ženu prisili na polno opštenje s njim protiv njene volje.”

40 Milica Kostić, *Rodna dimenzija ratnih zločina: seksualno nasilje nad ženama* (BCBP, 2017), str. 7.

41 Konvencija o neprimenjivosti zastare na ratne zločine i zločine protiv čovečnosti usvojena je i otvorena za potpisivanje, ratifikaciju i pristupanje Rezolucijom Generalne skupštine UN 2391 (XXIII) od 26. novembra 1968. godine, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-non-applicability-statutory-limitations-war-crimes>.

42 Vidi https://treaties.un.org/Pages/showActionDetails.aspx?objid=0800000280034a97&clang=_en.

„čak i kada takva dela ne predstavljaju povredu domaćeg zakona zemlje u kojoj su izvršena“⁴³ Dakle, Srbija kao zemlja naslednica SFRJ ima obavezu da procesuiru zločin protiv čovečnosti (predviđen međunarodnim pravom kao krivično delo) u kontekstu oružanih sukoba vođenih na području bivše Jugoslavije tokom devedesetih, iako u tom trenutku u Krivičnom zakoniku nije bio predviđen kao posebno krivično delo.

Srbija ima propisano krivično delo zločin protiv čovečnosti od 1995. godine i silovanje i porobljavanje kao način izvršenja tog dela. Poređenja radi, može se pomenuti da je, na primer, BiH imala isti pravni okvir kao Srbija u periodu 1992–1995. kada je reč o ratnim zločinima, te je zločin protiv čovečnosti propisan tek 2003. godine. Ipak, test pravilne primene zločina protiv čovečnosti za period 1992–1995 na predmete koji presuđuje Sud BiH potvrđen je od strane Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP).⁴⁴ Naime, ESLJP je u ovom slučaju zapazio da je aplikant bio osuđen 2007. godine za progon kao zločin protiv čovečnosti u odnosu na dela počinjena 1992. godine. Kako ova dela nisu predstavljala zločin protiv čovečnosti prema domaćem pravu sve do stupanja na snagu Kaznenog zakona iz 2003. godine, evidentno je iz navedenih dokumenata da su ova dela, u vreme kada su počinjena, predstavljala zločin protiv čovečnosti prema međunarodnom pravu. U tom smislu, primećuje se da su u ovom slučaju ispunjeni svi sastavni elementi zločina protiv čovečnosti: pobijana dela su izvršena u kontekstu šireg i sistematičnog napada usmerenog protiv civilnog stanovništva i aplikant je bio svestan ovih napada.⁴⁵

Srbija bi pravilno presuđivala kada bi ih karakterisala kao zločine protiv čovečnosti u onim situacijama kada se mogu dokazati takvi elementi. Zato bi Srbiji trebalo da bude relevantna praksa MKSJ, MKSR, ali i ESLJP sa osvrtom na BiH. Dakle, Sud BiH u takvim slučajevima (kada su ispunjena i dokazana ova obeležja) ta dela karakteriše kao silovanje ili npr. seksualno ropstvo unutar zločina protiv čovečnosti.

13

Iz tog razloga FHP smatra da JTRZ nema nijednu zakonsku prepreku da procesuiru zločine protiv čovečnosti koji su počinjeni na prostoru bivše Jugoslavije. Takođe, samo JTRZ je bilo spremno da odustane od sopstvenog stava u nekim drugim slučajevima. Godine 2008. JTRZ je zahtevalo sprovođenje istrage protiv Petera Egnera, pripadnika Gestapoa, za genocid koji je počinio tokom Drugog svetskog rata, iako u to vreme genocid kao krivično delo nije bio predviđen unutrašnjim pravom Srbije. Tadašnji Okružni sud je potvrdio odluku istražnog sudijske i dozvolio istragu u ovom predmetu, smatrajući da načelo zakonitosti nije narušeno ako se imaju u vidu odredbe Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, koje predviđaju da načelo zakonitosti ne može biti povređeno ukoliko je predmetno delo bilo predviđeno međunarodnim pravom i predstavlja krivično delo prema opštim pravnim načelima koja priznaju civilizovani narodi.

Najzad, u predmetu *Skočić* optužbe za zločine protiv čovečnosti mogle su biti podignute protiv optuženih, čime bi sud pokazao poznavanje međunarodnih standarda. Ono što je bitno za zločin

43 Član 1(b) Konvencije; vidi <https://ihl-databases.icrc.org/assets/treaties/435-IHL-65-EN.pdf>.

44 Odluka ESLJP u predmetu br. 51552/10, po uloženoj aplikaciji osuđenog Bobana Šimšića protiv Bosne i Hercegovine, pasusi 21–25; dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%7B%22001-155597%22%7D%7D>}, zadnji put posećeno 30. 9. 2024. godine.

45 *Ibid*, par. 23.

protiv čovečnosti jeste da se radi o širokom ili sistematičnom napadu protiv određene grupe stanovništva, kao i znanje učinioca o njemu. Nedavno je tužilac u BiH podigao jednu optužnicu za zločine počinjene u Zvorniku, gde je krivično delo kvalifikovao kao zločin protiv čovečnosti, a odnosilo se na jun 1992.⁴⁶ Ono što, na primer, tužioci u BiH rade u ovim predmetima, pored dokaza kojima dokazuju da je postojao širok i sistematičan napad, jeste da predlažu sudu da prihvati kao utvrđene činjenice iz relevantnih presuda MKSJ, a u ovom slučaju to su bile činjenice iz presuda u predmetu *Krajišnik, te Stanišić i Župljanin* i drugih⁴⁷, pa se istom praksom moglo voditi i JTRZ.

MKSJ je uspešno oglosio odgovornim nekoliko zvaničnika⁴⁸ za silovanje kao zločin protiv čovečnosti te utvrdio odgovornost počinioca seksualnog nasilja po različitim osnovama za odgovornost. Naime, nekima je utvrdio individualnu odgovornost kao izvršiocima⁴⁹, ali u nekim slučajevima i nadređenima komandnu odgovornost⁵⁰, a nekima i na osnovu postojanja udruženog zločinačkog poduhvata.⁵¹ Odgovornost bez obzira na osnov je bila utvrđena u okviru dela zločina protiv čovečnosti.

46 Vidi predmet Suda Bosne i Hercegovine br. S1 1 K 047172 23 Ko *Vidoje Blagojević i dr.* (tužilački broj: T 20 0 KTRZ 0024892 23). Sud Bosne i Hercegovine je 5. februara 2024. potvrdio optužnicu u predmetu *Vidoje Blagojević i drugi*, koja optužene Vidoja Blagojevića, Ivana Arapovića, Milana Arapovića, Kostu Pejića, Božu Radića, Mileta Savića, Mileta Blagojevića, Ljubišu Pejića, Stevu Vasiljevića, Branka Pejića i Vericu Radović tereti, između ostalog, da su u periodu od 31. 5. 1992. godine do 25. 6. 1992. godine na području opštine Zvornik, za vreme rata u Bosni i Hercegovini i u vreme oružanog sukoba između Vojske Republike Srpske (VRS) i Armije Republike Bosne i Hercegovine (ARBiH) na području opštine Zvornik, te u vreme širokog i sistematičnog napada vojnih, paravojnih i policijskih snaga tzv. Srpske Republike BiH, a potom Republike Srpske, usmerenog protiv civilnog muslimanskog stanovništva opštine Zvornik, koji je trajao od 8. 4. 1992. godine pa najmanje do kraja avgusta 1992. godine, znajući i za oružani sukob, ali i za široki i sistematičan napad, pa i njihove radnje čine deo tog napada, učestvovali u nezakonitom zatvaranju i nečovečnom postupanju prema oko 700 muslimanskih civila, zatočenih u Tehničkom školskom centru (TŠC) u Karakaju, te ubistvu i prisilnim nestancima najmanje 150 muslimanskih civila. Dalje se navodi da su optuženi Ivan Arapović, Milan Arapović, Kosta Pejić, Božo Radić, Mile Savić, Mile Blagojević, Ljubiša Pejić, Stevo Vasiljević, Branko Pejić, kao pripadnici Karakajske čete, u svojstvu stražara u navedenom objektu, u suprotnosti sa članom 26. Zakona o Vojski Srpske Republike Bosne i Hercegovine, propustili da zaštite živote i zdravlje oko 700 zatvorenih muslimanskih civila u TŠC Karakaj jer, iako su bili stražari u TŠC Karakaj, nisu sprečavali srpske vojnike P. S. (preminuo), M. S. (nedostupan), T. M. (preminuo), koji je bio pripadnik Vojne policije, kao i druge srpske vojnike koji su do 2. 6. 1992. godine bili pripadnici TO Zvornik, a od 2. 6. 1992. godine bili pripadnici Zvorničke brigade VRS, da svakodnevno neometano ulaze u deo TŠC-a gde su bili zatvoreni ovi muslimanski civili, nakon čega su navedeni, kao i drugi neidentifikovani srpski vojnici premlaćivali zatvorene muslimanske civile, izvodili zatvorene muslimanske civile, od kada se većini gubio svaki trag, te ubijali zatvorene muslimanske civile. Dalje se navodi da su navedeni optuženi u nameri nanošenja velikih patnji, ozbiljne fizičke i psihičke povrede, učinili i pomogli u zatvaranju ili drugom teškom oduzimanju fizičke slobode, te pomogli u nečovečnim delima slične prirode učinjenim u nameri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja, prisilnom nestanku i ubistvu civila muslimanske nacionalnosti. Optuženi Vidoje Blagojević se tereti da je kao nadređena osoba pripadnicima Karakajske čete Zvorničke brigade propustio da preduzme nužne i razumne mere s ciljem pokretanja postupka za kažnjavanje navedenih pripadnika Karakajske čete i drugih pripadnika Zvorničke brigade zbog njihovog pomaganja i učešća u nečovečnim delima slične prirode učinjenim u nameri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja, prisilnom nestanku i ubistvu oko 700 civila muslimanske nacionalnosti. Dostupno na: <https://www.sudbih.gov.ba/Post/Read/Potvr%C4%91ena%20optu%C5%BEnica%20u%20predmetu%20Vidoje%20Blagojevi%C4%87%20i%20drugi> (zadnji put posećeno 20. 9. 2024. godine).

47 Vidi npr. *Tužilac protiv Momčila Krajišnika* (IT-00-39), dostupno na: <https://ucr.irmct.org/scasedocs/case/IT-00-39#appealsChamberJudgement> (zadnji put posećeno 20. 9. 2024. godine); *Tužilac protiv Stanišića i Župljanina* (IT-08-91), dostupno na: <https://ucr.irmct.org/scasedocs/case/IT-08-91#eng> (zadnji put posećeno 20. 9. 2024. godine).

48 Čl. 7(1) i 7(3) Statuta MKSJ.

49 Hazim Delić, komandir zloglasnog logora Čelebići, vidi *Tužilac protiv Mucića i drugih*, presuda, 16. 11. 1998.

50 Zdravko Mucić, komandant logora Čelebići, proglašen je krivim za zločine koje su počinili njegovi podređeni na osnovu njegove pozicije kao *de facto* komandanta logora. Vidi *Tužilac protiv Mucića i drugih*, presuda, 16. 11. 1998.

51 *Tužilac protiv Radovana Karadžića*, predmet br. IT-95-5/18.

U predmetu *Tužilac protiv Tadića*, prvom međunarodnom suđenju gde je optuženi suočen s optužbama za silovanje kao zločinom protiv čovečnosti, MKSJ je osudio *Tadića*, u odluci koja je „važno sudsko priznanje uloge koju je seksualno nasilje igralo u široj kampanji etničkog čišćenja od strane Srba”⁵². Veće je zaključilo da je dokaz o široko rasprostranjenom i sistematičnom silovanju u srpskim logorima vrlo verodostojan, citirajući dokaze da su „i muški i ženski zatvorenici bili podvrgnuti teškom zlostavljanju, uključujući batine, seksualne napade, mučenja i pogubljenja”. Nekoliko dodatnih sudskih postupaka pred MKSJ utvrdilo je odgovornost pojedinaca za silovanja počinjena tokom široko rasprostranjenog i sistematičnog napada protiv civila.⁵³

IV. Neujednačenost nacionalne prakse sa praksom MKS i MKSJ i praksom država u okruženju

Kroz svoj dvadesetogodišnji rad, MKSJ je promenio pristup kažnjavanju seksualnog nasilja kao ratnog zločina. Bio je to prvi međunarodni sud koji je izrekao osuđujuće presude za silovanje kao oblik mučenja⁵⁴ i seksualno porobljavanje kao zločin protiv čovečnosti.⁵⁵ Gotovo polovina svih optuženih bila je optužena za seksualno nasilje, a trećina ih je krivično odgovarala za ta dela.

Haški tribunal je prvi sud u Evropi koji je procesuirao seksualno nasilje nad muškarcima u ratu⁵⁶ i razvio posebna pravila za zaštitu žrtava koje svedoče pred sudom. Prva verzija Pravilnika o postupku i dokazima Tribunala uključivala je mere za smanjenje trauma žrtava prilikom suočavanja s optuženima i tokom svedočenja. Nažalost, ova pozitivna praksa nije prenesena na pravosuđe Republike Srbije.

15

Definicija silovanja u međunarodnom pravu, pre svega razvijena praksom MKSJ-a, definiše fizičke elemente dela (penetracija penisom ili drugim predmetom vagine, anusa ili usta žrtve) te ne razlikuje pol žrtve jer žrtva može biti i žena i muškarac. Takođe, kao sastavni element dela silovanja definicija predviđa odsustvo pristanka žrtve, a ne prinudu ili pretnju.⁵⁷ Odsustvo pristanka se smatra širim pojmom od prinude i obuhvata prinudu⁵⁸, što je od revolucionarnog značaja, jer se po prvi put razmatraju okolnosti koje okružuju krivično delo i povezuju se te okolnosti sa razmatranjem

52 *Tužilac protiv Duška Tadića* predmet br. IT-94-1-T.

53 Presude koje su uključivale osude ili priznanja krivice za silovanje i seksualno nasilje kao zločin protiv čovečnosti uključuju *Prosecutor v. Ranko Češić*, Case No. IT-95-10/1-S, Judgment (Mar. 11, 2004); *Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac and Zoran Vukovic*, Case No. IT-96-23-A and IT-96-23/1-A, Judgment (June 12, 2002); *Prosecutor v. Dragan Nikolić*, Case No. IT-94-2-A, Judgment (Feb. 4, 2005); *Prosecutor v. Miroslav Kvočka, Milojica Kos, Mlado Radić, Zoran Žigić and Dragoljub Prcać*, Case No. IT-98-30/1-T, Judgment (Nov. 2, 2001).

54 *Tužilac protiv Mucića i drugih*, predmet br. IT-96-21, Presuda, 16. 10. 1998.

55 *Tužilac protiv Kunarca i drugih*, predmet br. IT-96-23&23/1, Presuda, 22. 2. 2001.

56 *Tužilac protiv Duška Tadića*, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. 7. 1999.

57 Vidi presudu pretnosnog veća MKSJ u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 460.

58 *Ibid.*, par. 458, 459.

nedostatka pristanka žrtve.⁵⁹ Uprkos tome, u praksi u Srbiji se odsustvo pristanka i prinuda koriste naizmenično, iako su ta dva pojma sasvim različita i drugačije se dokazuju.⁶⁰

Konačno, MKSJ je u predmetu *Lašvanska dolina*⁶¹ utvrdio da krivično delo silovanja obuhvata sledeće elemente: „seksualna penetracija, ma kako mala, ili vagine ili anusa žrtve penisom počinioca, ili bilo kojim drugim predmetom korišćenim od strane počinioca, ili usta žrtve penisom počinioca, gde se takva penetracija vrši uz primenu prinude, sile ili pretnje silom prema žrtvi ili trećoj osobi.”⁶²

Ipak, suprotno definiciji silovanja u međunarodnom pravu, u nizu optužnica JTRZ-a (npr. *Bijeljina, Bijeljina II, Đakovica*) radnje analne i oralne penetracije nisu činjenično opisane kao silovanje, već kao „protivprirodni blud”, a KZ SRJ, koji sudovi u Republici Srbiji primenjuju na ratne zločine počinjene u periodu od 1992. do 1995. godine, ne propisuje protivprirodni blud kao moguću radnju izvršenja krivičnog dela ratnog zločina, već propisuje da je to silovanje. Takođe, JTRZ penetraciju drugim predmetom ne kvalifikuje kao silovanje, ili zakonom nepropisani protivprirodni blud, već kao mučenje i nečovečno postupanje. Ovakva kvalifikacija ponekad može biti opravdana, naročito kada su posledice silovanja tako teške da dostižu stepen mučenja osobe, i to silovanjem.⁶³

U predmetu *Zvornik III i IV* jedno lice je osuđeno za seksualno nasilje, a ono je kvalifikovano kao „nečovečno postupanje” izvršeno tako što su zatočeni bosanski Muslimani terani na međusobno polno opštenje u Domu kulture u Čelopeku, ali je kvalifikovano i kao „telesno povređivanje” – odsecanje polnog organa. U praksi MKSJ je udaranje i paljenje genitalija kvalifikovano kao mučenje.⁶⁴

U predmetu *Zvornik II*, sud je otišao korak dalje u ignorisanju krivičnog dela silovanja. Iako je jedno lice osuđeno za pomaganje u ubistvu, uz napomenu da je oštećeni faktički prethodno silovan, jer mu je u anus ugurana kolica, ova radnja nije kvalifikovana kao silovanje niti kao nečovečno postupanje, ni telesno povređivanje, već je samo dato kao opis radnji koje su preduzete, a koje su prethodile ubistvu.

Različiti stavovi tužilaca u pogledu radnji izvršenja istog dela postoje i u optužnicama JTRZ-a te dovode do neujednačene sudske prakse. Na primer, u predmetu *Brčko* (okrivljeni Nikola Vida-Lujić) zamenik tužioca za ratne zločine je naveo da u pogledu elemenata krivičnog dela silovanja, radnju izvršenja predstavlja „svaka seksualna penetracija, bez obzira koliko neznatna, u vaginu ili anus žrtve, penisom počinioca ili bilo kojim drugim predmetom kojim se počinilac poslužio...”⁶⁵ Neujednačena sudska praksa (najviši sudovi zauzimaju suprotna stajališta o istom pravnom pitanju) uveliko narušava načelo pravne sigurnosti i vladavine prava.

59 Vidi Olivera Simić i Jean Collings, “Defaning Rape in War: Challenges and Dilemmas”, *Griffith Journal of Law and Human Dignity* 6(1) 2018.

60 Vidi Transkript glavnog pretresa u predmetu *Lekaj*, 20. decembar 2005. godine, str. 51 i str. 53 i up. pitanja veća: „Da li Vam je tom prilikom optuženi nešto pretio?” (str. 51) i „Jeste se Vi to otimali nešto?(str. 53) https://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2014/06/Lekaj_transkript_20.12.2005..pdf.

61 *Tužilac protiv Ante Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. 12. 1998.

62 *Ibid.*

63 Optužnica TRZ KTO br. 05/2016 od 26. maja 2016. godine. http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2016/10/Optuznica_Tomic_Ranka_26.05.2016..pdf.

64 *Tužilac protiv Mucića i drugi*, predmet br. IT-96-21, Presuda, 16. 10. 1998.

65 Nikola Vida-Lujić, prvostepena presuda, 19. 9. 2019.

Što se tiče mučenja, MKSJ je zaključio da je zabrana mučenja postigla status *jus cogens*, što se može definisati kao imperativna norma međunarodnog prava od koje nije dozvoljeno odstupanje. U presudi u predmetu *Mucić i dr*⁶⁶, sud je našao definiciju mučenja kako sledi: „Namerno naneti, činjenjem ili propustom, teške bolove ili patnje, bilo fizičke ili mentalne, radi dobijanja informacija ili priznanja ili radi kažnjavanja, zastrašivanja, ponižavanja ili prisiljavanja žrtve ili treće osobe, ili radi diskriminacije po bilo kom osnovu protiv žrtve ili treće osobe. Da bi takav čin bio mučenje, jedna od strana mora biti javni službenik ili mora, u svakom slučaju, delovati u javnom svojstvu, na primer kao *de facto* organ države ili bilo kog drugog autoriteta.”

U prvostepenoj presudi u predmetu *Skočić* kao radnja izvršenja zločina navodi se odsecanje penisa, pri čemu sud ovoj radnji ne pridaje nikakav značaj. Kako je ova presuda kasnije ukinuta, te radnja više nije ni bila predmet razmatranja u sudskom postupku nakon ukidanja prvostepene presude, te je propuštena prilika da se ona kvalifikuje kao mučenje, počinjeno u okviru zločina protiv čovečnosti. Osim toga, Međunarodni krivični sud (MKS) kvalifikuje odsecanje genitalija kao prinudnu sterilizaciju. Široko rasprostranjena ili sistematska prisilna sterilizacija prepoznata je kao zločin protiv čovečnosti prema Rimskom statutu Međunarodnog krivičnog suda u objašnjenju memoranduma. Prisilna sterilizacija je proces ili čin koji osobu čini nesposobnom za seksualnu reprodukciju bez njenog pristanka ili saznanja. „Počinilac je lišio jednu ili više osoba biološke reproduktivne sposobnosti.”⁶⁷ I važeći Krivični zakonik Republike Srbije takođe predviđa sterilizaciju kao način izvršenja zločina protiv čovečnosti, odnosno prinudnu sterilizaciju kao ratni zločin⁶⁸, te pravosuđe u Republici Srbiji nije lišeno mogućnosti da ovu radnju „odsecanje penisa” kvalifikuje kao mučenje, ali pod određenim uslovima i kao „sterilizaciju”.

17

U sudskoj praksi je seksualno nasilje često različito kvalifikovano, ponekad kao silovanje, ponekad kao nečovečno postupanje, a ponekad kao mučenje. To zavisi od radnje izvršenja i posledica dela. Na primer, silovanje bi bilo obična penetracija, mučenje bi bilo npr. penetracija od strane više osoba istovremeno ili neki drugi oblik izvršenja kojim se nanose veliki bolovi, kao što je npr. odsecanje penisa ili dojke ili slično, a nečovečno postupanje bi bilo, na primer, teranje da se oštećena/-i ljubi usta na usta sa više počinitelja. Tako su, na primer, u Ukrajini, kako je to izjavila tužiteljka i šefica Odeljenja za procesuiranje seksualnog nasilja u vezi sa ratom, Ana Sosonska, tužioci počeli da kvalifikuju izlaganje genitalija električnim šokovima kao seksualno nasilje.⁶⁹ Dakle, sudije i tužioci su postojećim definicijama mučenja i silovanja u međunarodnom humanitarnom pravu i njegovom razvoju dali svoj kreativni doprinos. U tom smislu, i poslednji izveštaj Specijalne izvestiteljke za mučenje i drugo okrutno i nečovečno ponašanje u tom pravcu poziva na fundamentalno preispitivanje toga kako se ovi eklatantni zločini razmatraju i rešavaju. Seksualno mučenje može predstavljati ratni zločin, zločin protiv čovečnosti ili čak genocid.⁷⁰

66 *Tužilac protiv Mucića i drugih*, predmet br. IT-96-21, Presuda, 16. 10. 1998.

67 Elements of Crimes. Article 7 (1) (g)-5 “Crime against humanity of enforced sterilization”, <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>.

68 Vidi član 371. i 372. Krivičnog zakonika Republike Srbije („Sl. glasnik RS”, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019).

69 Podcast Asymmetrical Haircuts, episode 105, “Prosecuting CRSV in Ukraine with Anna Sosonska and Anastasiia Moiseieva”, 28 June 2024.

70 UNGA, A/79/181, “Torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment”, 18 July 2024.

Svakako da se ne može od sudova očekivati da imaju u vidu sve prakse međunarodnih sudova, ali je važno ukazivati na razvoj pravne teorije i prakse radi sticanja novih znanja u ovoj oblasti. Na primer, kad je reč o nečovečnom postupanju ili mučenju, u KZ nisu jasno definisane radnje dela „mučenja” niti je pobrojano pet ili deset radnji, nego se kaže „mučenje”, i onda sudska praksa razvija elemente mučenja, što može da bude, između ostalog, narušavanje telesnog integriteta i to da mora postojati teža posledica. Nečovečno postupanje je isto narušavanje telesnog integriteta, ali opet nije pobrojano šta su sve moguće radnje nečovečnog postupanja.

Pravo se ne može i ne mora tumačiti na jedan isključiv način u smislu da je samo ono što je pobrojano u zakonu propisano jednom za sva vremena. Naravno da se ne mogu proširivati krivična dela na nešto što nije propisano zakonom kao krivično delo, ali praksa razvija šta se sve može podvesti pod krivično delo silovanja. Tako je i Ukrajina razvila, tj. tužioci su u optužnicama puštanje struje, odnosno elektrošokova po genitalijama kvalifikovali kao seksualno nasilje. U KZ Ukrajine se ne pominju elektrošokovi kao delo seksualnog nasilja, šta više, u zakonodavstvu je limitiran opis propisanih ratnih zločina. Tužioci su sami odlučili da kvalifikuju tu radnju kao seksualno nasilje, ona se kao takva nigde ne pominje u krivičnom zakonodavstvu Ukrajine. Dakle, sudska praksa se razvija i treba pratiti tokove i prakse drugih zemalja kako bi se unapredilo domaće zakonodavstvo.

U predmetu *Brčko II* optuženi je oglašen krivim za nečovečno postupanje prema dvojici zatočenika u logoru Luka, braći koje je terao da se međusobno oralno zadovoljavaju. Iz međunarodne prakse možemo da vidimo da se ovo delo moglo kvalifikovati kao silovanje. Naime, tužilac Posebnog odjela za ratne zločine Tužilaštva BiH je u optužnici protiv Boška Peulića kvalifikovao isto ovo delo – teranje drugih na međusobni spolni odnos ili felacio – kao silovanje. Kao i u predmetu *Zvornik III i IV*, i u predmetu *Peulić Boško i dr.* zatvorenici su prisiljavani da međusobno seksualno opšte.⁷¹ U predmetu MKSJ *Stanišić i Župljanin*, Tužilaštvo je Miću Stanišića teretilo, između ostalog, i za postupanje pripadnika srpskih snaga koji su prisilili očeve i sinove da se međusobno seksualno zadovoljavaju u prisustvu drugih zatočenih u zloglasnom Domu kulture Čelopek kod Zvornika.⁷²

Vrlo je važno prepoznati seksualno nasilje i kvalifikovati ga kao takvo, te uskladiti praksu sa međunarodnim standardima. Dakle, iako protivprirodni blud nije predviđen kao oblik izvršenja ratnog zločina, sud u Srbiji ga navodi kao takav u presudama, dok ga sudovi u BiH i Haški tribunal navode kao silovanje ili drugi oblik seksualnog nasilja, ponekad kao mučenje, a ponekad kao nečovečno postupanje, zavisno od težine posledice. Ovde se ne radi o novom delu ratnog zločina koje bi bilo u obliku protivprirodnog bluda, već samo o tumačenju suda šta jeste silovanje i šta su drugi oblici seksualnog nasilja.⁷³

71 S1 1 K 020248 16 Kri - Peulić Boško i dr.; T20 0 KTRZ 0008572 14; <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosnia-hercegovina/potvrdena-optuznica-protiv-boska-peulica-zbog-ratnih-zlocina-u-srednjoj-bosni-ovo-su-detelji/511982>.

72 *Stanišić i Župljanin*, Predmet br. IT-08-91-T, Prvostepena presuda od 27. 3. 2013.

73 U BiH i pred Haškom tribunalom ga kvalifikuju tako, obično kao deo zločina protiv čovečnosti (u članu 172. stav 1. tačka g) KZ BiH navodi se prisiljavanje drugog lica na seksualni odnos ili s njim izjednačenu seksualnu radnju (silovanje), seksualno ropstvo, prisilnu prostituciju, prisilnu trudnoću, prisilnu sterilizaciju ili bilo koji drugi oblik teškog seksualnog nasilja) ili, ako mogu dokazati težinu, kao mučenje. Ako nema penetracije u telo, a postoji neki vid seksualnog nasilja, onda se obično kvalifikuje kao nečovečno postupanje.

Jedan od problema sa KZ SRJ koji Srbija primenjuje na sve ratne zločine jeste to što seksualno ropstvo nije predviđeno kao način izvršenja ratnog zločina. U predmetu *Skočić* je, recimo, seksualno ropstvo u potpunosti ignorisano, iako su postojali elementi seksualnog ropstva kakvi su definisani Statutom i praksom MKSJ, a koji predviđaju „porobljavanje” ili *enslavement* kao oblik izvršenja krivičnog dela silovanja. Predmet *Kunarac i drugi* jedan je od najvažnijih predmeta u praksi MKSJ i predstavlja prvi predmet pred međunarodnim sudom koje se bavilo isključivo optužbama za seksualno nasilje. Ovaj predmet je od istorijskog značaja za međunarodno krivično pravo jer je proširio okvir dela koja predstavljaju porobljavanje kao zločin protiv čovečnosti kako bi uključilo seksualno porobljavanje i utvrdio odnos rodnih zločina i običajnog prava. Naime, uvrštavanje seksualnog porobljavanja kao zločina pod zločin ropstva, koje je dugo prepoznato po svom imperativnom statusu (enlg. *peremptory norm*) u običajnom pravu⁷⁴, u predmetu *Kunarac i dr.* je presedan u istoriji međunarodnog krivičnog prava. MKSJ i, kasnije u svojoj praksi, Sud BiH ovakve slučajeve sudili su kao porobljavanje, odnosno kao zločin protiv čovečnosti.⁷⁵

U predmetu *Kunarac i drugi* pred MKSJ optuženi su proglašeni krivim za ropstvo kao zločin protiv čovečnosti zbog zatvaranja i silovanja žena u privatnim kućama i drugim objektima te njihovog iskorištavanja za obavljanje kućnih poslova.⁷⁶ Veće je u ovom predmetu definisalo ropstvo kao „vršenje bilo koje ili svih ovlašćenja koja proizlaze iz prava vlasništva nad osobom.”⁷⁷ MKSJ je dalje ustanovio da obeležja porobljavanja uključuju ne samo vlasništvo, nego i „ograničenje ili kontrolu autonomije pojedinca, slobode izbora ili slobode kretanja [...] Dalji pokazatelji porobljavanja obuhvataju eksploataciju, primoravanje na obavljanje prisilnog ili obaveznog rada, odnosno usluga, često bez nadoknade i, često mada ne i nužno, uz fizičke patnje, polno opštenje, prostituciju i trgovanje ljudima.”⁷⁸

19

Suočeno sa istom činjeničnom situacijom u predmetu *Skočić*, Odeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu odstupilo je od prakse MKSJ. Naime, u ovom predmetu sud je činjenice koje se odnose na seksualno nasilje tretirao odvojeno od činjenica koje se odnose na zatočeništvo i primoravanje na kućne poslove.⁷⁹

Kako su dosadašnje analize predmeta pokazale, ne samo da JTRZ i Sud ovaj predmet nisu procesuirali kao porobljavanje, već je Sud u prvostepenoj presudi u ponovljenom postupku zaključio da nije dokazano nečovečno postupanje prilikom primoravanja oštećenih da okrivljenima peru stvari, spremaju hranu i čiste, kako je sud naveo, „kod postojanja okolnosti da su oštećene povremeno spremale hranu, pravile palačinke i krofne i da im, kako to navodi ošt. ‘Alfa’, niko nije branio da jedu

74 Vidi Jean Allain, *The Law and Slavery: Prohibiting Human Exploitation* (Brill, Nijhoff, 2013).

75 Vidi predmete Suda BiH drugostepenu presudu u predmetu *Samardžić*; prvostepenu i drugostepenu presudu u predmetu *Janković*; prvostepenu i drugostepenu presudu u predmetu *Kujundžić*.

76 *Ibid*; IWPR, “Analysis: Foca’s Monumental Jurisprudence”, 23. 6. 2001., dostupno na <https://iwpr.net/global-voices/analysis-focas-monumental-jurisprudence>.

77 *Ibid*.

78 Prvostepena presuda MKSJ u predmetu *Kunarac i dr.*, par. 542.

79 Vidi Milica Kostić, *Rodna dimenzija ratnih zločina: Seksualno nasilje nad ženama* (BCBP, 2017).

kada su spremale hranu, da su prale tuđu odeću, pri čemu je logično da su u datim uslovima svakako morale da peru i sopstvenu odeću, te da su vodile računa o čistoći kuća u kojima su i same boravile.”⁸⁰

Sud je, naime, našao da se ove radnje ne mogu smatrati nečovečnim postupanjem, jer nema dokaza da one predstavljaju ozbiljan nasrtaj na ljudsko dostojanstvo niti da su dovele do teške duševne ili telesne patnje oštećenih, odnosno da navedene radnje nisu imale „za posledicu teško poniženje, degradaciju.”⁸¹ Iz samog obrazloženja suda stiče se utisak da su oštećene živele u sasvim normalnim uslovima, a ne u seksualnom ropstvu u toku ratnih dejstava. Sud je na ovaj način potpuno zanemario kontekst događaja koji je dokazan tokom postupka, a to je da su oštećene bile zarobljene, da su ih svakodnevno silovali i fizički zlostavljali pripadnici istih onih jedinica koji su pobili i članove njihovih familija. Sud je tako u svom obrazloženju pokazao nepoznavanje relevantne pravne teorije i prakse koja se odnosi na seksualno nasilje, ali i na ljudska prava uopšte, te potpunu nesenzibilisanost za rad na ovakvim predmetima.⁸²

Sud se u presudi paušalno poziva na „stavove Haškog tribunala” dok, iz nejasnih razloga, u zaključcima drastično odstupa od prakse MKSJ-a, ali i od prakse drugih tela u vezi sa dokazivanjem nečovečnog postupanja. Tako je, na primer, Evropski sud za ljudska prava u predmetima nečovečnog postupanja naglasio da se „ozbiljnost povrede” ceni „na osnovu svih okolnosti slučaja, kao što su priroda i kontekst postupanja, njegovo trajanje, fizički i mentalni efekti, nekad i pol, starost i zdravstveno stanje žrtve.”⁸³ Evropski sud je zaključio da „kada je reč o osobi lišenoj slobode, svaka primena fizičke sile koja nije strogo izazvana njenim postupanjem, povređuje ljudsko dostojanstvo.”⁸⁴ Međunarodni komitet Crvenog krsta takođe objašnjava značenje nečovečnog postupanja na sledeći način: „ono ne znači isključivo postupanje koje predstavlja napad na telesni integritet ili zdravlje [...] Određene mere, poput odsecanja civila od spoljnog sveta, a naročito od njihovih porodica [...], treba da se smatraju nečovečnim postupanjem.”⁸⁵

20

80 Presuda Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u ponovljenom postupku u predmetu *Skočić* broj K Po2 11/14 od 16. juna 2015. godine, str. 55. http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2014/07/Drugostepena_odluka_Skocici.pdf.

81 Presuda Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u ponovljenom postupku u predmetu *Skočić* broj K Po2 11/14 od 16. juna 2015. godine, str. 42. http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2014/07/Drugostepena_odluka_Skocici.pdf.

82 Vidi Milica Kostić, *Rodna dimenzija ratnih zločina: Seksualno nasilje nad ženama* (BCBP, 2017).

83 ESLJP. A protiv Ujedinjenog Kraljevstva, Presuda 23. 9. 1998, Eur. Ct. H.R., par. 20 (citing: Costello-Roberts v. United Kingdom, Judgement 25 March 1993, 247-C Eur. Ct. H.R. (Ser.A) 1993).

84 ESLJP. Ribitsch protiv Austrije, 21 EHRR 573, 1996, par. 38.

85 Komentar MKCK-a na III Ženevsku konvenciju, par. 627; Komentar MKCK na II Ženevsku konvenciju, par. 268, Prvostepena presuda MKSJ-a u predmetu *Tužilac protiv Mucića i dr.*, par. 521–522.

V. Rad tužilaštva u domenu seksualnog nasilja u ratu

Za 20 godina postojanja JTRZ, od podignutih 106 optužnica za ratne zločine, samo 13 sadrži optužbe za ratni zločin seksualnog nasilja, što čini tek nešto više od 10% ukupnog broja podignutih optužnica. Prvu optužnicu za delo seksualnog nasilja JTRZ je podiglo nakon 15 godina od svog osnivanja, 2018 godine.⁸⁶ U poslednje dve decenije 9 predmeta⁸⁷ je pravnosnažno okončano. Samo dve presude, one u predmetima *Brčko* i *Kalinovik*⁸⁸, izrečene su isključivo za delo seksualnog nasilja – silovanja u ratu. Preostalih sedam presuda je doneseno zbog izvršenja više alternativno određenih radnji krivičnog dela od kojih se bar jedan način izvršenja dela odnosio na seksualno nasilje. Usled smrti optuženog, iz izmenjene optužnice u predmetu *Čuška/Qyshk* seksualno nasilje je moralo biti izostavljeno.

U toku su još i postupci protiv okrivljenog Lazara Mutlaka (predmet *Goražde*) i Jovana Radana (predmet *Vukovar – Proleterska*) po optužnicama koje se odnose isključivo na silovanje, kao i postupak protiv Novaka Stjepanovića, kome se, nakon objedinjavanja predmeta *Bratunac* i *Bratunac II*, sudi za silovanje i za ubistva.

Ako se uzmu u obzir razmere seksualnog nasilja počinjenog tokom sukoba u bivšoj Jugoslaviji, jasno je da je broj od 9 predmeta koji su pravnosnažno okončani pred domaćim pravosuđem veoma mali i da je JTRZ skoro potpuno zanemarilo ova dela. Prepoznajući problem, JTRZ je u Tužilačkoj strategiji za istragu i gonjenje ratnih zločina u Republici Srbiji za period 2018–2023. godine navelo da će u narednom periodu intenzivirati rad na predmetima koji obuhvataju seksualno nasilje.⁸⁹ Međutim, značajnih pomaka kada je reč o ovim delima još uvek nema.

Odredba o prioritizaciji procesuiranja seksualnog nasilja je pojačana u Revidiranoj tužilačkoj strategiji, gde je naglašeno da će prioritet u postupanju imati „predmeti sa elementima seksualnog nasilja”.⁹⁰ U praktičnom smislu to znači da ovi predmeti imaju prioritet u istrazi i prikupljanju dokaza. Moguće je videti iz međunarodne prakse kako tužioci rade prioritizaciju predmeta u drugim postkonfliktnim društvima. Tako, na primer, u Mijanmaru, iako je počinjen ogroman broj teških ratnih zločina, tužioci su se namerno fokusirali na slučajeve gde je potrebno prikupljanje dokaza za ratni zločin seksualnog nasilja, što su opravdali činjenicom da je „dobro poznato da su ovi zločini u najmanjem broju presuđivani i da se o njima obično najmanje izveštava jer ljudi ne žele da govore o ovim slučajevima i šta se desilo iz očiglednih razloga”.⁹¹ Oni dalje ističu, „ukoliko imamo priliku da prikupimo dokaze za ove slučajeve, mi ćemo ih svakako prioritizirati”.⁹²

86 Optužnica TRZ protiv Nikole Vida-Lujića od 12. septembra 2018. godine, dostupna na www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2019/01/Optuznica_12.09.2018..pdf.

87 Pravnosnažno su okončani sledeći predmeti: *Bijeljina*, *Bijeljina II*, *Skočić*, *Brčko*, *Brčko II*, *Kalinovik*, *Bratunac*, *Gnjilanska grupa*, *Đakovica*. Suđenje u predmetu *Čuška/Qyshk* je počelo 2010. godine. Proširenjem optužnice 2013. godine obuhvaćeno je silovanje jedne osobe, dok je izmenjenom optužnicom iz 2024. godine, zbog smrti optuženog, silovanje izostavljeno.

88 Predmeti *Brčko* i *Kalinovik*.

89 Tužilačka strategija za istragu i gonjenje ratnih zločinaca za period 2018–2023 godine, str. 36.

90 Revidirana tužilačka strategija za istragu i gonjenje ratnih zločina u Republici Srbiji (2022–2026), str. 6.

91 Ovdje se prvenstveno misli na stigmatu i sram koji prate oštećene u ovim slučajevima.

92 Nicholas Koumjian, direktor Nezavisne komisije za Mijanmar (IIMM), podcast *Assymetrical Haircuts*, 12 april 2024.

Odluka o prioritizaciji ovih dela od strane JTRZ je dobrodošla, ali, nažalost, sa velikim zakašnjenjem, od gotovo dvadeset godina, tokom kojih su neki od svedoka i optuženih preminuli te je pravda u ovim slučajevima ostala nedostižna.⁹³ Ali, i ako izuzmemo kašnjenje i skorašnje odluke o prioritizaciji ovih predmeta, još uvek nema značajnijih promena u praksi. Sa odugovlačenjem privođenja pravdi osumnjičenih za zločine seksualnog nasilja izvršene u vreme oružanih sukoba, srazmerno se povećava rizik da veliki broj žrtava neće dočekati zadovoljenje pravde. Iako ratni zločini ne zastave, ljudski vek je ograničen, te umiru žrtve, ali i počinioци. Tako, na primer, u predmetu *Ćuška/Qyshk* delo ratnog silovanja je moralo biti izostavljeno iz optužnice jer je optuženi Milojko Nikolić, koji je, pored ostalog, terećen i za silovanje, preminuo. Ostalim optuženima se ne stavlja silovanje na teret pa je predmet što ovog dela tiče završen.

S obzirom na specifičnost zločina seksualnog nasilja u ratu, žrtve često nisu spremne da krivično delo prijavljuju zbog stigmatizacije kojoj su ova lica izložena po izlasku u javnost sa svojim iskustvom. Ovaj ratni zločin takođe prate i teškoće prilikom dokazivanja, kao što su nedostatak svedoka, medicinske i druge dokumentacije.⁹⁴ Upravo zbog ovih razloga efikasno procesuiranje takvih zločina zahteva dodatne napore i preduzimljivost, pa su zato u međunarodnoj praksi neretko razvijane posebne strategije za procesuiranje seksualnog nasilja.⁹⁵ JTRZ do sada nije razvilo posebnu strategiju za procesuiranje seksualnog nasilja u ratu.

Prepoznajući potrebu da se uklone prepreke za pristup pravdi za žrtve, preživeli i njihove porodice, specijalni izvestilac UN za seksualno nasilje u ratu je 2021. godine razvio Model zakonodavnih odredbi i smernice za istragu i procesuiranje seksualnog nasilja povezanog sa sukobima (Model odredbi i smernica).⁹⁶ Ove odredbe značajno unapređuju kodifikaciju materijalnog i procesnog krivičnog prava u vezi sa seksualnim nasiljem povezanim sa sukobima, stavljajući u centar pažnje žrtve i preživeli. Model odredbi i smernica je zamišljen kao resurs za pomoć državnim zakonodavcima i međunarodnim organizacijama koje pružaju pravnu pomoć državama koje je zatraže, stručnjacima kao što su tužioci, istražitelji i advokati, kao i javnim agencijama i nevladinim, zajedničkim organizacijama i organizacijama civilnog društva, u implementaciji snažnog pravnog i proceduralnog okvira u skladu sa međunarodnim normama i obavezama.⁹⁷

U svojoj dosadašnjoj praksi, JTRZ je podnelo minimalan broj optužnica u kojima je okarakterisalo ratno silovanje kao ratni zločin. U predmetu *Lovas* JTRZ je propustilo da proširi postojeću optužnicu

93 Tako je u predmetu *Ćuška/Qyshk*, koji se nalazi pred Apelacionim sudom, optužnica morala biti izmenjena zbog smrti optuženog Milojka Nikolića, što je dovelo do toga da seksualno nasilje bude izostavljeno budući da je samo Nikoliću silovanje stavljeno na teret.

94 Vidi, na primer: Strategija o seksualnom i rodno zasnovanom nasilju Međunarodnog krivičnog suda, <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/otp/OTP-Policy-Paper-on-Sexual-and-Gender-Based-Crimes--June-2014.pdf>; Milica Kostić, *Rodna dimenzija ratnih zločina: seksualno nasilje nad ženama* (BCBP, 2017), str. 6.

95 Milica Kostić, *Rodna dimenzija ratnih zločina: seksualno nasilje nad ženama* (BCBP, 2017).

96 Vidi Model zakonodavnih odredbi i smernice za istragu i procesuiranje seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, 18. jun 2021, <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2021/06/report/auto-draft/OSRSG-SVC-Model-Legislative-Provisions-ENG.pdf>.

97 *Ibid.*

kako bi uključilo i ta dela. Uprkos tome što je nekoliko svedoka⁹⁸ tokom postupka isticalo da je u tom selu bilo silovanja u periodu na koji se optužnica odnosi, JTRZ nije izmenilo optužnicu kako bi obuhvatilo i ova dela. Dakle, JTRZ niti je izmenio svoju optužnicu, niti je sud reagovao nakon što su svedoci izneli tvrdnje o počinjenim zločinima seksualnog nasilja.

Naime, kada je jedna od svedokinja u predmetu *Lovas* pomenula silovanje, sudsko veće je sprečilo iznošenje dokaza tako što je odmah razgovor preusmeravalo na drugu temu ne dozvolivši svedokinji da se izjasni. Kada je svedokinja pogrešno razumela zahtev suda da pruži dodatni opis, misleći da je pitaju dodatni opis vezan za silovanje i rekla da ne bi o tome pričala, predsednik veća je rekao: „Ja i neću da Vas vraćam da pričate ovaj događaj vezano za silovanje, ali me interesuje za tučenje, ako ste fizički tučeni, maltretirani?“⁹⁹ U ovom slučaju, Fond za humanitarno pravo (FHP) dokumentovao je da „svaki put kada bi svedokinja pomenula silovanje, sud bi odmah skrenuo razgovor i preusmeravao na pitanje da li su ih tukli“¹⁰⁰

Fond za humanitarno pravo smatra da je sud je u predmetu *Lovas* morao dopustiti svedočenje u vezi sa krivičnim delom ili radnjom izvršenja krivičnog dela koje nije obuhvaćeno optužnicom. Sud kontroliše izvođenje dokaza i određuje šta je relevantno za postupak, a šta nije. Ali, ako nakon izvođenja dokaza na glavnom pretresu tužilac utvrdi da je činjenično stanje drugačije u odnosu na ono što je navedeno u optužnici, tužilac ima pravo da izmeni optužnicu do završetka glavnog pretresa, a zavisno o kakvim se izmenama radi, sud može odlučivati o tako izmenjenoj optužnici tako da je ponovo potvrđuje, ako je npr. dodato novo krivično delo ili ako se radi o manjim izmenama. Tada se ostavlja odbrani dovoljno vremena da se izjasni u vezi sa ovim izmenama, odnosno predloži nove dokaze u vezi sa tom izmenjenom optužnicom. Dakle, ne bi trebalo da sud brani pitanja koja se odnose na neko krivično delo koje bi se moglo staviti na teret optuženima kojima se sudi, a koje nije obuhvaćeno prvobitnom optužnicom, jer tužilac do kraja glavnog pretresa može izmeniti optužnicu ako dokazi ukazuju da je činjenično stanje drugačije u odnosu na ono kako je optužio¹⁰¹, posebno kada su u pitanju zločini seksualnog nasilja u ratu, a u skladu sa potrebom za njihovom prioritizacijom, koju je prepoznalo i JTRZ u svojoj strategiji.

U publikaciji *Rodna dimenzija ratnih zločina*, autorka Milica Kostić ističe da se takvo postupanje suda može uporediti sa postupanjem sudskog veća u prvom i jednom od najvažnijih slučajeva procesuiranja seksualnog nasilja pred međunarodnim sudom – u predmetu *Akayesu* pred MKSR. U tom slučaju,

98 Vidi, na primer: Transkript sa glavnog pretresa od 27. marta 2009. godine, str. 4. i 16, http://www.hlc-rdc.org/images/stories/pdf/sudjenje_za_ratne_zlocine/srbija/Predmet%20LOVAS/transkripti/51-27.03.2009.pdf; Transkript sa glavnog pretresa od 30. juna 2009. godine, str. 19, http://www.hlc-rdc.org/images/stories/pdf/sudjenje_za_ratne_zlocine/srbija/Predmet%20LOVAS/transkripti/61-30.06.2009..pdf; Transkript sa glavnog pretresa od 27. novembra 2009. godine, str. 73–74, http://www.hlc-rdc.org/images/stories/pdf/sudjenje_za_ratne_zlocine/srbija/Lovas/75-27_11_2009.pdf.

99 Predmet *Lovas*. Vidi Izveštaj o sudenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2016. godine, FHP, str. 81 i 82, dostupno na: https://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2017/05/Izvestaj_o_sudjenjima_za_2016.pdf.

100 Izveštaj o sudenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2014. i 2015. godine, FHP, str. 69, dostupno na: https://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2016/03/Izvestaj_o_sudjenjima_za_ratne_zlocine_u_Srbiji_tokom_2014_i_2015_godine.pdf.

101 Videti KZ Srbije član 109. – izmena ili podnošenje nove optužnice, član 110. – proširenje optužnice, član 111. – naknadna dopuna dokaznog postupka.

takođe, prvobitna optužnica nije obuhvatila slučajeve seksualnog nasilja. Međutim, nakon niza svedočenja žrtava o seksualnom nasilju koje su preživele ili videle, jedna od sudija je reagovala, nakon čega je tužilaštvu naloženo da istraži slučajeve seksualnog nasilja.¹⁰² Naime, tužilac MKSR, sudija Luiz Arbur, potpisala je 17. juna 1997. godine izmenjenu optužnicu u slučaju okrivljenog Žan-Pola Akajesua. Izmenjena optužnica sadržala je nove optužbe za seksualno nasilje nad civilima ženskog pola koje je optuženi navodno počinio između aprila i juna 1994. godine u Ruandi. Prvostepeno veće je odobrilo tužiocu da izmeni optužnicu na osnovu izjava pet svedoka koji tvrde da su žene, koje su potražile utočište u opštini Taba, bile seksualno zlostavljane. Inicijativa sudije Arbur rezultirala je proširenjem optužnice i prvom presudom za silovanje i seksualno nasilje kao zločin protiv čovečnosti, definicijom silovanja i seksualnog nasilja kao zločina prema međunarodnom pravu i zaključkom da silovanje može predstavljati radnju izvršenja genocida.¹⁰³

S druge strane, Međunarodni sud pravde (MSP) u predmetu koji se ticao primene Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (Hrvatska protiv Srbije)¹⁰⁴ tretirao je slučajeve silovanja u Lovasu, iako je ispitivao zločine na teritoriji čitave Hrvatske, tokom čitavog rata, a to nije učinio domaći sud, koji se bavio isključivo događajima u tom selu. Naime, u predmetu po tužbi Hrvatske protiv Srbije pred MSP u vezi sa primenom Konvencije o zabrani i kažnjavanju zločina genocida, Hrvatska je, između ostalog, dokazivala i slučajeve silovanja u Lovasu. Sud, međutim, nije imao dovoljno dokaza da bi presudio o tim slučajevima jer je smatrao da postojanje namere da se uništi, u celini ili delimično, nacionalna ili etnička grupa nije utvrđeno u ovom slučaju.¹⁰⁵

---

102 Vidi Milica Kostić, *Rodna dimenzija ratnih zločina: seksualno nasilje nad ženama* (BCBP, 2017); Haffajee, Rebecca L. "Prosecuting crimes of rape and sexual violence at the ICTR: The application of Joint criminal enterprise theory." *Harvard Journal of Law & Gender*, Vol. 29: 201–221.

103 UN Vesti, „Žan-Pol Akajesu suočava se sa novim optužbama za seksualno nasilje”, 7. januar 1997. <https://unictr.irmct.org/en/news/jean-paul-akayesu-faces-new-charges-sexual-violence>.

104 Primena Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida Hrvatska protiv Srbije, videti: <https://icj-cij.org/case/118>.

105 Milica Kostić, *Rodna dimenzija ratnih zločina: seksualno nasilje nad ženama* (BCBP, 2017); Presuda Međunarodnog suda pravde u predmetu Hrvatske protiv Srbije u vezi sa primenom Konvencije o zabrani i kažnjavanju zločina genocida, 3. februar 2015, par. 325–330.

VI. Presude za višestruke radnje izvršenja krivičnog dela među kojima je i seksualno nasilje

Pravnosnažno je presuđeno u sedam (7) predmeta¹⁰⁶ ratnih zločina u kojima su pojedinci optuženi za višestruke radnje izvršenja krivičnog dela ratnog zločina, a od kojih se bar jedna radnja izvršenja odnosi na seksualno nasilje, dok je trenutno u toku još predmet protiv Novaka Stjepanovića.

Prvobitnom optužnicom JTRZ je teretilo Novaka Stjepanovića¹⁰⁷ za silovanje Bošnjakinje (predmet *Bratunac II*). Protiv Stjepanovića je 23. novembra 2022. godine podignuta nova optužnica¹⁰⁸ (predmet *Bratunac – Borkovac*), kojom se tereti da je u selu Borkovac, u opštini Bratunac, sa još četiri pripadnika VRS, učestvovao u pronalaženju i hapšenju, a potom i ubistvu 14 civila bošnjačke nacionalnosti koji su se skrivali u napuštenom kamenolomu u blizini sela. Nakon objedinjavanja optužnica protiv Novaka Stjepanovića vodi se jedinstven postupak za silovanje i ubistva (predmet *Bratunac II*).

Od sedam pravnosnažno presuđenih predmeta za višestruke radnje izvršenja krivičnog dela ratnog zločina među kojima je i seksualno nasilje, u dva predmeta su donesene oslobađajuće presude, a u pet osuđujuće.

Kada su u pitanju oslobađajuće presude, u predmetu *Gnjilanska grupa*, prvom prvostepenom presudom od 21. januara 2011. godine¹⁰⁹, devetorica optuženih su osuđeni za različite radnje izvršenja krivičnog dela ratnog zločina, a za seksualno nasilje su osuđeni zbog toga što je jednom civilu odsečen polni organ mačetom, te jer su osmorica optuženih nekoliko dana svakodnevno silovali zaštićene svedokinje C1 i C2. Sud je u obrazloženju naveo da, osim što su oštećene bile silovane, a što predstavlja najteži napad na telesni, polni i lični integritet, te samo po sebi teško poniženje za žrtvu, oštećene su u ovom slučaju bile izložene i dodatnim poniženjima kao što su silovanje istovremeno od strane više vojnika, silovanje pred grupom vojnika koji to posmatraju, oralno silovanje, pri čemu su bile prinuđene da progutaju ejakulate, uriniranje po njima nakon seksualnog čina, penetriranje palicom u vaginu pred grupom vojnika. Sud zaključuje da samo silovanje koje se odvijalo dugo takvim intenzitetom, uz batine, degradirajuće i ponižavajuće postupke jeste mučenje.¹¹⁰ Sud je ove okolnosti cenio kao otežavajuće prilikom odmeravanja kazne svim optuženima.¹¹¹ Ova prvostepena presuda je ukinuta dana 7. decembra 2011. godine¹¹², te je nakon donošenja ponovne prvostepene

25

106 U pitanju su predmeti *Bijeljina* (Dragan Jović i dr.), *Bijeljina II* (Miodrag Živković), *Skočić* (Sima Bogdanović i dr.), *Brčko II* (Miloš Čajević), *Bratunac* (Dalibor Maksimović), *Gnjilanska grupa* (Fazli Ajdari i dr.), *Đakovica* (Anton Lekaj).

107 Optužnica br. KTO br. 4/20 od 18. 9. 2020. godine.

108 Optužnica br. KTO br. 9/22 od 23. 11. 2022. godine.

109 Presuda Višeg suda u Beogradu br. K-Po2 33/2010.

110 Vidi str. 141–142. obrazloženja presude.

111 *Ibid*, str. 160–164.

112 Rešenje Apelacionog suda u Beogradu br. Kž1 Po2 8/11.

osuđujuće presude od 19. septembra 2012. godine u delu koji se odnosi na ovo seksualno nasilje¹¹³, drugostepenom presudom od 13. novembra 2013. godine¹¹⁴ preinačena prvostepena presuda pa su optuženi oslobođeni od optužbe, zbog nedostatka dokaza. Nakon toga, Vrhovni kasacioni sud je doneo presudu od 5. decembra 2014. godine kojom je usvojio Zahtev za zaštitu zakonitosti uložen od strane Republičkog javnog tužioca¹¹⁵, te je utvrdio da je pravnosnažnim presudama od 19. septembra 2012. godine i 13. novembra 2013. godine povređen krivični zakon u korist optuženih, ali Vrhovni kasacioni sud je naveo da njegova odluka¹¹⁶ ne „dira“¹¹⁷ u pravnosnažnost navedenih presuda.

U drugom predmetu u kojem je donesena pravosnažna oslobađajuća presuda, predmet se odnosio na optuženog Miodraga Živkovića (predmet *Bijeljina II*), koji je optužen¹¹⁸ da je, nakon pretresa kuće i pljačkanja bošnjačkih civila u njihovoj kući u Bijeljini, zajedno sa drugim vojnicima naizmenično silovao majku, njenu ćerku i njihovu snahu i vršio protivpravni blud nad njima u kući oštećenih, a

113 Presuda Višeg suda u Beogradu br. K-Po2-18/11 od 19. septembra. 2012. godine: izrekom pod I, okrivljeni Šefket Musliju, Sadik Aliji, Aguš Memiši, Faton Hajdari, Ahmet Hasani, Nazif Hasani, Samet Hajdari, Ferat Hajdari, Kamber Sahiti, Selimon Sadiki i Burim Fazliu oglašeni su krivim, kao saizvršioći, za krivično delo ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. u vezi sa članom 22. KZ SRJ i osuđeni i to: okr. Šefket Musliju na kaznu zatvora u trajanju od pet godina, okr. Sadik Aliji na kaznu zatvora u trajanju od 8 (osam) godina, okr. Aguš Memiši na kaznu zatvora u trajanju od dvanaest godina, okr. Faton Hajdari na kaznu zatvora u trajanju od deset godina, okr. Ahmet Hasani na kaznu zatvora u trajanju od trinaest godina, okr. Nazif Hasani na kaznu zatvora u trajanju od trinaest godina, okr. Samet Hajdari na kaznu zatvora u trajanju od petnaest godina, okr. Ferat Hajdari na kaznu zatvora u trajanju od osam godina, okr. Kamber Sahiti na kaznu zatvora u trajanju od osam godina, okr. Selimon Sadiki, kome je prethodno za navedeno delo utvrđena kazna zatvora u trajanju od jedanaest godina i uzeta kao utvrđena kazna zatvora u trajanju od jedne godine i osam meseci na koju je osuđen presudom Apelacionog suda u Beogradu KŽ1 Po1.4/10 od 12. maja 2010. godine, na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od dvanaest godina i okr. Burim Fazliu na kaznu zatvora u trajanju od dvanaest godina.

114 Presuda Apelacionog suda u Beogradu br. KŽ1 Po2 2/13.

115 Suština zahteva za zaštitu zakonitosti se odnosila na pitanje da li su ovi akti nasilja i nečovečnog postupanja pripadnika jedne od strana u sukobu prema licima protivničke strane u njihovoj vlasti u uskoj povezanosti sa unutrašnjim sukobom na Kosovu i Metohiji, da li je taj sukob uticao na izvršenje tih dela i da li su ona u funkciji ostvarenja cilja zbog kojeg je sukob nastao i koji je naznačen u optužnici, odnosno da li su ispunjeni uslovi u iznetom smislu da se na žrtve tih dela primenjuju odredbe IV ženevske konvencije o zaštiti građanskih lica za vreme rata i II dopunskog protokola o zaštiti žrtava nemedunarodnih oružanih sukoba, o zaštiti od nasilja, odmazde, nečovečnog postupanja i kršenja ljudskih prava, koja imaju značaj ratnog zločina.

116 Vidi str. 5–6. Presude „Stoga se na ovaj nedostatak prvostepene i drugostepene presude osnovano ukazuje u zahtevu za zaštitu zakonitosti republičkog javnog tužioca, kao i na nejasnost razloga za zaključak prvostepenog i drugostepenog suda da se u konkretnom slučaju ne može govoriti o delu ratnog zločina jer nije dokazano postojanje oružanog sukoba posle 20. juna 1999.godine i, posebno, za zaključak drugostepenog suda kojim se prestanak oružanog sukoba vezuje za datum potpisivanja tzv. Kumanovskog sporazuma. Ovo iz razloga što pomenuti sporazum ne obavezuje OVK jer nije potpisnik istog i što je fazno povlačenje oružanih snaga SRJ sa Kosova i Metohije, koje je predviđeno Vojno-tehničkim sporazumom, vojna operacija koja traje određeno vreme, što dalje znači da su i nakon 9. juna 1999. godine bila moguća neposredna neprijateljstva između tih snaga i pripadnika OVK. Zato se trajanje unutrašnjeg sukoba ne može određivati prema datumu potpisivanja pomenutog sporazuma već prema pravilima međunarodnog humanitarnog prava koja obavezuju strane u sukobu i posle prestanka neprijateljstva sve do opšteg zaključenja mira ili postizanja mirnog rešenja na celoj teritoriji pod kontrolom strane u sukobu.”

117 *Ibid*, Nalazeći, iz iznetih razloga, da se zahtevom za zaštitu zakonitosti osnovano ukazuje da je prvostepenom i drugostepenom presudom učinjena bitna povreda odredaba krivičnog postupka iz člana 438. stav 2. tačka 2) ZKP, Vrhovni kasacioni sud je usvojio zahtev i, kako je zahtev podnet na štetu okrivljenih, odlučio kao u izreci ove presude, na osnovu člana 492. stav 1. tačka 3) i člana 493. ZKP, tako što je utvrdio da je pravnosnažnim presudama Višeg suda u Beogradu, Odeljenja za ratne zločine K-Po2-18/11 od 19. 9. 2012. godine i Apelacionog suda u Beogradu, Odeljenja za ratne zločine KŽ1.Po2. 2/13 od 13. 11. 2013.godine učinjena navedena povreda krivičnog zakona u korist okrivljenih, pri tom ne dirajući u pravnosnažnost navedenih presuda.

118 Optužnica br. KTO br. 6/14 od 4. 6. 2014. godine.

zatim su pred njima ubili muža majke, a oštećene isterali iz kuće i naterali ih da hodaju gole i bose po gradu, te dve od njih na izlazu iz grada Bijeljine ponovo naizmenično silovali i izvršili protivpravni blud. Optuženi je oslobođen zbog nedostatka dokaza da je počinio ova dela.¹¹⁹

U preostalih pet predmeta¹²⁰ pojedinci su pravnosnažno osuđeni za višestruke radnje izvršenja krivičnog dela među kojima je i seksualno nasilje.

U predmetu *Dakovica*, optuženi Anton Lekaj je osuđen prvostepenom presudom, zbog toga što je, između ostalih radnji, (1) prinudio na obljubu maloletnu oštećenu, tako što je sa još jednim NN pripadnikom OVK prišao oštećenoj, dok je po prethodnoj naredbi čistila hotelsku sobu, zatvorili su vrata i počeli da je guraju; optuženi koji je bio naoružan joj je pripremio da će je ubiti ako se ne skine, što je ona i učinila, te je nad njom izvršio obljubu, posle čega je i NN pripadnik OVK, iskoristivši okolnost da je otpor oštećene slomljen, takođe nad njom izvršio obljubu; (2) zajedno sa Arbenom Škupijem, zvanim Zifa, upotrebom sile prinudio na protivprirodni blud oštećenog, tako što su ga najpre tukli, a potom mu je jedan stavljao svoj polni organ u usta, a drugi u čmar. Optuženi je osuđen¹²¹ na kaznu zatvora u trajanju od 13 godina, te je izneo svoju odbranu na kraju postupka tvrdeći da uopšte nije bio prisutan na području gde su ova dela počinjena.

Od otežavajućih okolnosti sud je cenio „težinu izvršenog krivičnog dela i nastale posledice, zatim naročitu bezobzirnost koju je optuženi ispoljio prilikom izvršenja dela, koja se ogleda u tome da su oštećeni bili potpuno nedužna i nezaštićena lica, koja ničim nisu isprovocirala optuženog i njegove saborce, a oni su nastojali do te mere da ih ponize i nanesu im teške duševne i telesne patnje, te im nije bilo strano ni to što se radilo o svatovskoj povorci, pa su, upravo da bi poniženje bilo što veće, seksualno oskrnavili nevestu. Takođe je cenio i druge teške posledice ovog dela, da se tri lica vode kao nestala, da je preživelim oštećenima narušeno psihičko zdravlje i da su se iselili sa područja Kosova i Metohije.” Sud nije cenio dob oštećene nad kojom je počinjeno silovanje kao otežavajuću okolnost, iako se radilo o maloletnici, niti činjenicu da je odmah nakon toga silovana i od strane drugog počinioca. Takođe, sud ne ceni kao otežavajuću okolnost istovremeno silovanje jedne muške osobe od strane optuženog i još jednog počinioca. Ono što ponovo zabrinjava jeste da sud u izreci presude, kao i u obrazloženju navodi puno ime i prezime maloletne oštećene.

27

119 Optuženi Živković Miodrag, prvostepena presuda br. K-Po2 br. 10/14 od 14. 4. 2015. godine (ukinuta), prvostepena presuda br. K-Po2 br. 10/15 od 24. 11. 2015. godine i drugostepena presuda br. Kž1 Po2 1/16 od 26. 9. 2016. godine.

120 Osuđujuće presude: okrivljeni Lekaj Anton – prvostepena presuda br. K.V.br. 4/05 od 18. 9. 2006. godine i drugostepena presuda br. Kž.I RZ 3/06 od 26. 2. 2007. godine; okrivljeni Čajević Miloš – prvostepena presuda br. K-Po2 9/2018 od 26. 4. 2021. godine i drugostepena presuda br. Kž1-Po2 4/21 od 4. 11. 2021. godine; okrivljeni Gavrić Tomislav i drugi – prvostepena presuda br. K-Po2 11/14 od 16. 6. 2015. godine, drugostepena presuda br. Kž1 Po2 5/15 od 28. 3. 2018. godine i trećestepena presuda br. Kž3 Po2 1/18 od 13. 2. 2019. godine; okrivljeni Jović Dragan i drugi – prvostepena presuda br. K-Po2 br. 7/2011 od 4. 6. 2012. godine i drugostepena presuda br. Kž1.Po2. 6/12 od 25. 2. 2013. godine; okrivljeni Dalibor Maksimović – prvostepena presuda br. K-Po2 8/2017 od 23. 9. 2019. i drugostepena presuda Kž1-Po2 4/20 od 17. 9. 2020. godine.

121 Prvostepena presuda br. K.V.br. 4/05 od 18. 9. 2006. godine i drugostepena presuda br. Kž.I RZ 3/06 od 26. 2. 2007. godine.

U predmetu *Bijeljina*, Dragan Jović, Zoran Đurđević i Alen Ristić¹²² optuženi su da su u Bijeljini ušli u kuću bošnjačkih civila, a zatim pored drugih radnji izvršenja ratnih zločina, zajedno sa drugim vojnicima, naizmenično silovali majku, njenu ćerku i njihovu snahu i vršili protivpravni blud nad njima u kući oštećenih pred njihovim punoletnim i maloletnim članovima porodice, a zatim su oštećene isterali iz kuće, te su pred kućom silovali još jednu oštećenu, a zatim su naterali dve oštećene da hodaju gole i bose po gradu, te dve od njih, na izlazu iz Bijeljine, ponovo naizmenično silovali i izvršili protivpravni blud nad njima. Optuženi su osuđeni na zatvorske kazne u rasponu od 12 do 15 godina. Sud nije cenio kao otežavajuću okolnost činjenicu da su okrivljeni pred najbližim članovima porodice, među kojima je bilo i maloletno lice, silovali članove njihove najbliže porodice, te da nedugo nakon toga ponovo zajedno silovali dve oštećene, prethodno ih terajući da hodaju gole i bose po gradu. Ukoliko sudska veća ne daju dovoljan značaj otežavajućim okolnostima koje su specifične za seksualno nasilje, to ima za posledicu to da takve presude ne odražavaju težinu seksualnog nasilja niti patnje žrtava.¹²³

U predmetu *Brčko II*, optuženi Miloš Čajević je osuđen prvostepenom presudom¹²⁴, *inter alia*, što je naterao dvojicu nezakonito zatvorenih bošnjačkih civila, koji su bili srodnici, da skinu pantalone i da jedan drugom stavljaju polni organ u usta, te mu je sud izrekao kaznu zatvora u trajanju od sedam godina i šest meseci za sve počinjene radnje izvršenja ratnog zločina. Sud u pogledu otežavajućih okolnosti navodi da je cenio jačinu ugrožavanja oštećenih, međutim, nije jasno da li je ove činjenice sud cenio kao obeležja dela ili kao otežavajuće okolnosti. Drugostepenom presudom¹²⁵ preinačena je prvostepena presuda te je izrečena kazna zatvora od sedam godina i šest meseci smanjena na pet godina zbog toga što je prvostepeni sud pogrešno cenio raniju osuđivanost optuženog kao otežavajuću okolnost, jer je tu raniju osudu zatim objedinio, te mu izrekao jedinstvenu kaznu zatvora i za ranije delo, a i za ovo utvrđeno u ovom postupku.

U predmetu *Skočić*, Tomislav Gavrić i drugi su optuženi, a zatim prvom prvostepenom presudom¹²⁶ i osuđeni za različite radnje izvršenja krivičnog dela ratnog zločina, a među tim radnjama su bile i one koje se odnose na seksualno nasilje, i to: (1) NN pripadnik jedinice oštećenom Aganović Esadu, koji je bio bez odeće, nožem je odsekao penis; (2) sada pok. Bogdanović Sima, iz Hamdijine kuće u dvorište je izveo oštećenu „Alfa”, tako što ju je rukom uhvatio za kosu, pa je potom u dvorištu, jednim krajem opasača vezao ruke oštećenoj, a drugi kraj opasača svezao za ogradu, pa po svlačenju odeće tu je tako svezanu silovao; (3) drugi NN pripadnici jedinice u staru kuću Ribić Hamdije odveli su maloletne oštećene: „Beta”, staru 13 godina, i „Gama”, staru 15 godina i tu ih silovali, i to pripadnik

122 Prvostepena presuda br. K-Po2 9/2018 od 26. 4. 2021. godine i drugostepena presuda br. Kž1-Po2 4/21 od 4. 11. 2021. godine.

123 Vidi str. 18. Kyle Delbyck, *Kažnjavanje ratnog seksualnog nasilja: Smernice za suzbijanje nedoslednosti u odmeravanju kazni*, 2018. Zaključeno je da nepostojanje individualizirane analize u presudama za višestruka krivična dela primarno utiče na neutvrđivanje otežavajućih okolnosti koje su specifične za krivično delo seksualnog nasilja. Kako ne postoji opis takvih okolnosti i udela ovog krivičnog dela u kazni, presude za višestruka krivična dela ne odražavaju težinu seksualnog nasilja niti patnje žrtava.

124 Prvostepena presuda br. K-Po2 9/2018 od 26. 4. 2021. godine.

125 Presuda Apelacionog suda u Beogradu br. Kž1-Po2 4/21 od 4. 11. 2021. godine.

126 Presuda Višeg suda u Beogradu br. K-Po2-42/2000 od 22. 2. 2013. godine, kojom su sedmorica optuženih oglašeni krivim.

jedinice poznat po imenu „Bogdan” silovao je oštećenu „Beta”, a posle njega ovu oštećenu je silovalo još nekoliko NN pripadnika jedinice, a NN pripadnik jedinice poznat po nadimku „Tih”, uz pretnju pištoljem, silovao je oštećenu „Gama”; kao i to da su (4) za sve vreme boravka u Malešiću, oštećene „Alfa”, „Beta” i „Gama”, pripadnici jedinice „Simini četnici” seksualno ponižavali naročito uvredljivim postupcima; (5) te da je oštećene u više navrata više njih silovalo.

Apelacioni sud u Beogradu ukinuo je prvostepenu presudu u predmetu *Skočić* i vratio ga na ponovno postupanje, te obustavio postupak protiv optuženog Zorana Stojanovića zbog smrti.¹²⁷ Prvostepenom presudom u ponovljenom postupku od 16. jula 2015. godine šest optuženih potpuno je oslobođeno optužbe.¹²⁸ Po uloženoj žalbi JTRZ-a, Apelacioni sud u Beogradu je doneo drugostepenu presudu¹²⁹, kojom je uvažio žalbu tužilaštva, te je preinačio prvostepenu presudu i oglasio krivim trojicu optuženih, i to Zorana Đurđevića, Zorana Alića i Tomislava Gavrića, dok je za preostale optužene potvrdio prvostepenu oslobađajuću presudu. U ovoj drugostepenoj presudi, u delu koji se odnosi na seksualno nasilje, ova trojica optuženih su osuđeni zato što: (1) za sve vreme boravka u Malešiću, oštećene „Alfa”, „Beta” i „Gama”, pripadnici jedinice „Simini četnici” seksualno su ponižavali naročito uvredljivim postupcima, tako što su ih skidali gole i terali da igraju na stolu, da gledaju silovanja jedna druge, što je činilo više NN pripadnika jedinice, kao i optuženi Zoran Đurđević, koji je zajedno oštećene „Beta” i „Gama” primoravao da gole šetaju po stolovima, a oštećenoj „Alfa” pretio da će morati njegovu spermu popiti iz čaše; i (2) te oštećene u više navrata više njih je silovalo, i to oštećenu „Alfa” u više navrata silovali su optuženi Zoran Đurđević, Zoran Alić i Tomislav Gavrić, a oštećenu „Beta” u više navrata silovali su optuženi Zoran Alić i Tomislav Gavrić.

29

Iako su optuženi osuđeni zato što su u više navrata silovali dve oštećene u dužem vremenskom periodu, iz obrazloženja presude se ne može videti da je sud imao u vidu te činjenice kada je izricao zatvorsku kaznu. Trećestepenom presudom¹³⁰ je preinačena drugostepena presuda tako što je optuženima umanjena kazna zatvora, i to optuženom Tomislavu Gavriću sa deset na osam godina, optuženom Zoranu Aliću sa šest na pet godina, te optuženom Zoranu Đurđeviću sa deset na osam godina. Razlozi za ublažavanje za trećestepeni sud je bilo to što drugostepeni sud nije dao adekvatan značaj olakšavajućim okolnostima u odnosu na optužene, pri tome ne navodeći kojim tačno od utvrđenih olakšavajućih okolnosti, već samo paušalno navodeći da im nije dat adekvatan značaj. Iako zakonski nisu definisane olakšavajuće i otežavajuće okolnosti koje su specifične za seksualno nasilje, sud otežavajućim okolnostima nije dao pravi značaj.

127 Presuda Apelacionog suda u Beogradu br. Kž1 Po2 6/13 od 14. 5. 2014. godine.

128 Presuda Višeg suda u Beogradu br. K-Po2 11/14 od 16. 6. 2015. godine.

129 Presuda Apelacionog suda u Beogradu br. Kž1 Po2 5/15 od 28. 3. 2018. godine.

130 Presuda Apelacionog suda u Beogradu br. Kž3 Po2 1/18 od 13. 2. 2019. godine.

VII. Presude isključivo za seksualno nasilje

Do sada je ukupno podignuto pet optužnica samo za delo seksualnog nasilja kao načina izvršenja radnje ratnog zločina. Dva predmeta su okončana pravosnažnim osuđujućim presudama, i to za okrivljenog Nikolu Vida-Lujića u predmetu *Brčko* i okrivljenog Dalibora Krstovića u predmetu *Kalinovik*. U toku su postupci protiv okrivljenog Lazara Mutlaka u predmetu *Goražde* i okrivljenog Jovana Radana u predmetu *Vukovar –Proleterska*. Pored ova četiri predmeta, podignuta je i optužnica protiv okrivljenog Novaka Stjepanovića u predmetu *Bratunac II*, koja se odnosi isključivo na silovanje, ali nakon toga je protiv istog okrivljenog podignuta i druga optužnica, koja se odnosi na ubistva, nečovečna postupanja i slično postupak po ove dve optužnice je spojen i nije okončan.

Prvu optužnicu, samo za delo seksualnog nasilja, JTRZ je podiglo 15 godina nakon svog osnivanja, tek 2018. godine, protiv Nikole Vida-Lujića (predmet *Brčko*). Optužnica je rezultat regionalne saradnje. Naime, Tužilaštvo Brčko distrikta je optužnicu ustupio nadležnim organima Republike Srbije, budući da je Vida-Lujić državljanin Srbije, gde mu je i prebivalište.

Tužilaštvo Brčko distrikta je 2018. godine optužilo Nikolu Vida-Lujića da je kao pripadnik paravojne formacije „Crvene beretke” 20. juna 1992. godine, zajedno s još dva vojnika, naoružan pištoljem, ušao u porodičnu kuću A.Š., gde je, koristeći okruženje prisile i straha žrtve za vlastiti život, oštećenu silovao u više navrata, što je na nju ostavilo trajne posledice usled povreda fizičkog integriteta i psihičkog zdravlja. Silovanje je izvršeno pošto je oštećenoj prethodno naredeno da preda zlato i novac koji ima, uz stalno držanje pištolja u ruci optuženog, dok su ostali vojnici izvršili premetačinu i polupali stvari po kući, navedeno je u optužnici.¹³¹

Sud je u predmetu protiv Lujica utvrdio da su optužbe iz optužnice u potpunosti dokazane i osudio ga na kaznu zatvora u trajanju od osam godina. Naime, Lujic je tražio od oštećene da mu da novac i zlato, a kada je to učinila, nasilno ju je odveo u kupatilo, zaključao vrata, uhvatio je za glavu, oborio u klečeći položaj, te svojim polnim organom nasilno izvršio nad njom oralnu obljubu. Nakon toga joj je skinuo donji deo trenerke i silovao ju je. Ovog puta vaginalno.

Sud je u ovom slučaju pravilno našao da nije bilo olakšavajućih okolnosti na strani počinioca i pravilno ocenio sve otežavajuće okolnosti, kao što su „kontinuirana patnja” žrtve, „intenzitet psihičkih povreda”, kao i „psihičke traume, od kojih se i danas leči”.¹³² Uprkos tome što ga je sud oglasio krivim, Nikola Vida-Lujić je do kraja poricao svoju odgovornost te je samim tim odsutan bilo kakav vid pokajanja za delo koje mu se stavlja na teret. Težinu krivičnog dela potrebno je posmatrati i kroz naročit odnos počinitelja u odnosu na žrtvu. Ne postoji nijedan dokaz da je optuženi izrazio žaljenje zbog svojih postupaka, niti da je na bilo koji način pomogao žrtvi nakon izvršenja dela, što bi pokazalo njegovo kajanje i želju za resocijalizacijom.

131 Optužnica protiv Nikole Vida-Lujića od 12. septembra 2018. godine, dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2019/01/Optuznica_12.09.2018..pdf.

132 Presuda Apelacionog suda u predmetu *Brčko* od 31. januara 2020. godine, dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2020/06/Drugostepena_presuda_-_31.01.2020..pdf.

U drugom pravnosnažno okončanom predmetu, protiv okrivljenog Dalibora Krstovića (predmet *Kalinovik*), sud je okrivljenom izrekao kaznu zatvora u trajanju od pet godina. Sud pri tome nije kao otežavajuću okolnost uzeo u obzir činjenicu da je okrivljeni odveo oštećenu u praznu učionicu, u kojoj ju je silovao, a zatim joj je naredio da se ne sme oblačiti, nakon čega je izišao iz učionice, u koju je odmah ušao drugi vojnik, koji je zatim silovao oštećenu. Očigledno je da je okrivljeni bio svestan da će oštećena biti silovana i od strane drugog vojnika pa joj je zbog toga naredio da se ne oblači i da ne izlazi, te time omogućio drugom vojniku da je siluje. I pored toga, sud ovu okolnost i ovo silovanje ne smatra otežavajućom okolnošću.

VIII. Pripisivanje previše značaja olakšavajućim okolnostima

Sud generalno previše značaja pripisuje porodičnim prilikama optuženog. Porodične prilike optuženog ne zaslužuju više od minimalne pažnje prilikom ocene okolnosti u svrhe odmeravanja kazne za ratna krivična dela. Ova krivična dela su toliko teška da porodične prilike optuženog ne mogu opravdati izricanje blaže kazne. Veća međunarodnih sudova su došla do istog zaključka.¹³³ Prema navodima Pretresnog veća MKSJ-a u presudi Miroslavu Bralu, iako „porodične okolnosti optuženog mogu, u nekim slučajevima, biti uzete u obzir kao olakšavajuće okolnosti, one imaju samo ograničen uticaj na kaznu koja će se izreći ... kada je optuženi osuđen za izuzetno teške zločine, koji su počinjeni na naročito brutalan način.”¹³⁴

Dakle, porodične prilike izvršilaca krivičnih dela kao što su ratni zločini, koji zbog svoje težine i brutalnosti nikad ne zastarevaju, treba da imaju vrlo ograničen uticaj na izricanje kazne. Porodične prilike su cenjene kao olakšavajuće okolnosti čak i osuđenima za silovanje maloletnica. U predmetu *Skočić* sud je našao da na strani osuđenih Zorana Đurđevića, Tomislava Gavrića i Zorana Alića postoje olakšavajuće okolnosti. Gavrić i Đurđević su oženjeni i imaju decu, dok je za Alića kao olakšavajuća okolnosti uzeto to što je u vreme izvršenja zločina u *Skočiću* bio maloletan i to što je u ratu izgubio nogu. Ne samo da je sud nepravilno dao značaj „olakšavajućim okolnostima”, nego je Đurđeviću Apelacioni sud smanjio kaznu na 8 godina jer drugostepeni sud nije dao „adekvatan značaj olakšavajućim okolnostima.”¹³⁵

Porodične prilike optuženog se cene kao olakšavajuća okolnost, iako sud ne navodi nikakve detalje o dinamici njegove porodice. Sud, na primer, ne daje podatke o tome da li optuženi zlostavlja svoju

31

133 Vidi *Tužilac protiv Pauline Nyiramasuhuko i drugih*, MKSR, Predmet ICTR-98-42-T, Prvostepena presuda (24. 6. 2011), stav 6221; *Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, MKSJ, Predmet IT-99-36-T, Prvostepena presuda, 1. 9. 2004, stav 1130; Serge Brammertz and Michelle Jarvis, *Prosecuting Conflict-Related Sexual Violence at the ICTY*, Oxford University Press, (2016), str. 289. Vidi takođe: OSCE, *Postizanje pravde*, (jun, 2017), str. 67. Kako je navedeno u izveštaju OSCE, uzimanje u obzir porodičnih prilika kao olakšavajuće okolnosti ima diskriminatoran uticaj na one osobe koje ne mogu ili ne odluče stupiti u brak ili imati decu, što dodatno dovodi u sumnju vrednovanje porodičnih prilika kao olakšavajuće okolnosti.

134 *Tužilac protiv Miroslava Brala*, MKSJ, Predmet IT-95-17-S, Prvostepena presuda (7. 12. 2005), stav 48.

135 Presuda Apelacionog suda u predmetu *Skočić* od 13. 2. 2019. dostupno na https://www.hlc-rcd.org/wp-content/uploads/2019/06/Trecestepena_presuda_13.02.2019..pdf, str. 17.

suprugu ili se radi o ocu koji je odsutan i zapostavlja svoju decu. Ne bi trebalo da sudovi cene porodične okolnosti bez ovakvih informacija, odnosno bez individualizirane analize razloga zbog kojih porodične prilike optuženog eventualno umanjuju njegovu krivičnu odgovornost.¹³⁶ U predmetu *Bijeljina* (okrivljeni Dragan Jović i dr.), činjenica da je optuženi bio mlad i „alkoholisan” u trenutku izvršenja dela, uzeta je u obzir. Sud time sugerise da je izvršenje dela u pijanom stanju olakšavajuća okolnost, čime se šalje poruka da je konzumacija alkohola nešto što može umanjiti odgovornost za delo.

Čak i kada se porodične prilike optuženog smatraju olakšavajućom okolnošću nakon temeljitog ispitivanja i balansiranja date situacije i implikacija zločina seksualnog nasilja po porodicu, ovoj okolnosti bi trebalo, prema međunarodnoj sudskoj praksi, pripisati mali značaj pri odmeravanju kazne.¹³⁷

IX. Nedovoljna primena otežavajućih okolnosti

Pored problematične primene olakšavajućih okolnosti, sud stalno ima poteškoće u adekvatnom obrazloženju očiglednih otežavajućih okolnosti. Sud ističe brojne otežavajuće okolnosti koje uključuju, između ostalog, ranjiv status žrtve, zloupotrebu ovlasti počinitelja, nasilnost, ponižavanje i okrutnost u vezi sa krivičnim delom, entuzijastično učešće u krivičnom delu, diskriminatorne ili osvetoljubive motive za delo, uticaj dela na žrtve i držanje počinitelja nakon počinjenja dela. Međutim, kada sud i ukaže na takve okolnosti, težina krivičnog dela nije vidljiva u obrazloženju odluke o kazni, a ni u samoj kazni.

Sud je u odnosu na okrivljenog Zorana Đurđevića (predmet *Skočić*), koji je osuđen za silovanje tri Romkinje, za njihovo seksualno zlostavljanje i nanošenje telesnih povreda jednoj od zaštićenih svedokinja, kao otežavajuću okolnost uzeo i činjenicu da je ranije osuđivan. To je ispravno jer je on osuđivan za tešku krađu i razbojništvo, što ukazuje na njegovu sklonost ka vršenju krivičnih dela.

Međutim, sud je propustio da kao otežavajuću okolnost ceni činjenicu da je Đurđević prethodno pravnosnažno osuđen za ratni zločin protiv civilnog stanovništva, za potpuno identično krivično delo koje je izvršeno na identičan način – silovanjem, koje je počinio otprilike mesec dana pre zločina u Skočiću, u Bijeljini, sredinom juna 1992. godine, kada je silovao i seksualno ponižavao dve Bošnjakinje, zbog čega je osuđen na kaznu zatvora od 13 godina.¹³⁸ Raniju osuđivanost za ovo delo sud nije ni pomenuo niti cenio, iako bi presuda izrečena za zločine u Bijeljini bila itekako relevantna da ju je sud uzeo u obzir jer se radi o istom krivičnom delu u kojem je Đurđević ponovio i istovetan način izvršenja – silovanje i seksualno ponižavanje. Da sud nije s dužnom pažnjom razmatrao predmet

136 Vidi Olivera Simić i Mersudin Pružan, „Kažnjavanje ratnog seksualnog nasilja”, *TRIAL International*, 28 decembar 2023, str. 29.

137 *Ibid.*

138 Predmet *Bijeljina*, <https://www.hlc-rdc.org/Transkripti/bijeljina.html>, presuda Višeg suda u Beogradu K.Po2 br. 7/2011 od 4. juna 2012. godine, potvrđena presudom Apelacionog suda u Beogradu Kž1 Po2 6/12 od 25. 2. 2013. godine.

prilikom odlučivanja te da je postupao nesavesno u svom radu, pokazuje i činjenica da je u predmetu *Skočić* postupao isti predsednik veća kao i u predmetu *Bijeljina*.¹³⁹

Isto tako, ostaje nejasno kako je Đurđeviću samo šest godina ranije Apelacioni sud potvrdio kaznu zatvora u trajanju od 13 godina za silovanje i seksualno ponižavanje dve Bošnjakinje u Bijeljini, da bi za višemesečno silovanje i seksualno ponižavanje tri Romkinje u *Skočiću* sada izrekao kaznu u trajanju od osam godina.¹⁴⁰

Ovakva praksa suda dovodi do neujednačene kaznene politike. U Bijeljini je silovanje bilo događaj od jednog dana, dok je u *Skočiću* u pitanju zločin koji traje, koji se ponavlja. Ovde je reč o seksualnom ponižavanju gde on tera zaštićene svedoke, oštećene „Beta” i „Gama”, da gole šetaju po stolovima. Ovde se radi o deci, naime, „Gama” ima 15 godina, a „Beta” samo 13 godina. Ako je Đurđević već pravnosnažno osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 13 godina, onda je za ponovljeno istovrsno krivično delo, sa istim radnjama izvršenja, morao biti osuđen na strožu kaznu, pogotovo ako se ima u vidu da je jednu oštećenu silovao više puta i da su obe oštećene u vreme izvršenja dela bile maloletne.¹⁴¹ Kada se sve to uzme u obzir, čini se da je kazna od 10 godina neopravdano blaga i da je morala biti znatno oštrija.¹⁴²

X. Zaštita žrtava seksualnog nasilja

Teška priroda zločina, te ranjivost žrtava seksualnog nasilja i trajni karakter koji zločin ostavlja u životu žrtava iziskuju posebne mere zaštite tokom krivičnog postupka. Opštepoznato je da se žrtve seksualnog nasilja suočavaju sa mnoštvom predrasuda, čime se pojačava njihova stigma. Takođe je prepoznato da ovaj zločin ne pogađa direktno samo žrtvu, nego posledice pogađaju porodicu žrtve, ali i celu zajednicu.¹⁴³ Radi se o zločinu koji ostavlja duboku fizičku i psihičku traumu na žrtve te upravo zbog toga su u međunarodnim, ali i nacionalnim okvirima izgrađeni posebni standardi i obaveze institucija u postupanju sa žrtvama seksualnog nasilja tokom sudskog postupka. Među tim merama su isključenje javnosti tokom svedočenja, svedočenje putem jednosmerne interne televizije, posebna pravila u vezi sa ocenom svedočenja žrtava (nije potrebno potkrepljivanje svedočenja žrtava seksualnog nasilja drugim dokazima; pristanak žrtve nije osnov za oslobođenje od odgovornosti ukoliko je žrtva bila izložena nasilju ili zastrašivanju ili ukoliko je strahovala za sebe ili blisko lice; ranije seksualno ponašanje žrtve nije prihvatljiv dokaz).¹⁴⁴

33

139 FHP, „Preblage kazne za silovanje Romkinja iz *Skočiću*” 11. 3. 2019., dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=36418>.

140 *Ibid.*

141 Izveštaj o sudjenjima za ratne zlocine u Srbiji u 2019. godini, FHP, dostupno na: https://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2020/03/Izvestaj_o_sudjenjima_za_ratne_zlocine_u_2019._godini.pdf.

142 Peščanik, „Četnička pravda”, 12. 7. 2018, dostupno na: <https://pescanik.net/cetnička-pravda/>.

143 Vidi Enis Omerović i dr., *Seksualno nasilje u oružanom sukobu: između narodne i bosanskohercegovačke teorije i prakse*, dostupno na: https://www.prf.unze.ba/wp-content/uploads/2024/04/Anali33god16_01.pdf.

144 Vidi, na primer, član 75. i član 96. Pravilnika o postupku i dokazima MKSJ, član 24. Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori”, br. 6/2001 i Rezoluciju Saveta Evrope 1212 (2000) o silovanju u oružanim sukobima, par. 6.

Suprotno međunarodnim standardima, domaći pozitivnopravni propisi ne predviđaju posebne mere zaštite žrtava seksualnog nasilja, već se one odnose na sve žrtve i svedoke. Tokom suđenja za ratne zločine žrtvama se ne pruža psihološka podrška, jer Služba za podršku i pomoć svedocima i oštećenima pri Odeljenju za ratne zločine Višeg suda ima samo jednog zaposlenog psihologa, a zaposleni koji rade sa svedocima nisu imali posebnu obuku za rad sa žrtvama seksualnog nasilja.¹⁴⁵ Fond za humanitarno pravo je identifikovao brojne nedostatke sistema podrške žrtvama i svedocima u postupcima za ratne zločine. Neki od nedostataka su: neadekvatan normativni okvir koji uređuje položaj žrtava i svedoka, nedovoljni kapaciteti institucija u čijoj su nadležnosti pomoć i podrška žrtvama i svedocima ratnih zločina tokom svih faza krivičnog postupka, kao i nedovoljna obučenosť i senzibilisanost zaposlenih u institucijama koje su nadležne za procesuiranje ratnih zločina.¹⁴⁶

Žrtve seksualnog nasilja zavređuju posebnu pažnju u pogledu podrške i zaštite svedoka. Prema Evropskom sudu za ljudska prava, te žrtve imaju veći interes za privatnost zbog stigme, koja prati njihove povrede.¹⁴⁷ Svedočenje za njih može da bude izuzetno teško, posebno kada, protiv svoje volje, moraju da se suoče s optuženim, tako rizikujući retraumatizaciju u mnogim slučajevima.¹⁴⁸ U prilog tome koliko je važno da postoje adekvatni mehanizmi zaštite i podrške žrtvama seksualnog nasilja govori i činjenica da zbog njihovog odsustva više od 50% svih presuda za ratne zločine bude ukinuto. Naime, zbog zahteva da žrtve seksualnog nasilja više puta svedoče i time se izlažu nepotrebnj retraumatizaciji, žrtve odbijaju da svedoče (npr. *Skočić i Bijeljina II*).¹⁴⁹

Međutim, određen napredak postoji jer na samom početku rada suda i suđenja za ratne zločine, od mera zaštite žrtava seksualnog zlostavljanja stajala je samo mera isključenja javnosti, a ni ta mera nije bila primenjena. Naime, tokom svedočenja S.T. u predmetu *Đakovica*, koja je bila silovana kao četrnaestogodišnja devojčica, javnost nije bila isključena.¹⁵⁰ O stanju u kojem je svedočila govori i činjenica da je sud u transkriptu konstatovao da svedokinja tokom svedočenja plače.¹⁵¹ Ipak, danas se status zaštićenih svedoka žrtvama seksualnog nasilja redovno dodeljuje u predmetima ratnih zločina (videti npr. *Skočić, Gnjilanska grupa, Bratunac, Kalinovik* i drugi predmeti).¹⁵² Tako su, na primer, u predmetu *Skočić* ovaj status dobile tri žrtve, koje su svedočile iz posebne prostorije, uz isključenje

34

145 O podršci koja se u Odeljenju za ratne zločine Višeg suda u Beogradu pruža žrtvama i svedocima vidi više u: FHP, *Deset godina procesuiranja ratnih zločina u Srbiji – Konture pravde (analiza procesuiranja ratnih zločina 2004–2013)*, 2014: 54–6, http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2014/10/Analiza_2004-2013_srp.pdf.

146 *Predlog praktične politike: Unapređenje prava i položaja žrtava i svedoka u postupcima za ratne zločine u Srbiji* (FHP, 2019).

147 Vidi *Bocos-Cuesta protiv Kraljevine Holandije*, ESLJP, 10. novembar 2005. godine, par. 69; *Accardi i drugi protiv Italije*, ESLJP, 20. januar 2005. godine, par. 1.

148 Nekoliko međunarodnih tela raspravlja o svom učešću u krivičnim postupcima. Relevantni dokumenti su, između ostalih, Rezolucija Parlamentarne skupštine Saveta Evrope 1212 (2000) o silovanju u oružanom sukobu; Preporuka Saveta Evrope 1325 (1997) o trgovini ženama i prisilnoj prostituciji; i, uopštenije, Preporuka Saveta Evrope Rec. (2002) 5 o zaštiti žena od nasilja, te Deklaracija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija o eliminaciji nasilja nad ženama.

149 Milica Kostić, *Rodna dimenzija ratnih zločina: seksualno nasilje nad ženama* (BCBP, 2017), str. 10.

150 *Ibid.*

151 Predmet *Lekaj*, Okružni sud u Beogradu, broj predmeta K.V. br. 4/05; svedokinja S.T. je svedočila 20. decembra 2005. godine.

152 Milica Kostić, *Rodna dimenzija ratnih zločina: seksualno nasilje nad ženama* (BCBP, 2017), str. 10.

javnosti.¹⁵³ Dve oštećene u predmetu *Gnjilanska grupa* su takođe svedočile pod pseudonimom i uz isključenje javnosti.¹⁵⁴ U predmetu *Kalinovik*, protiv okrivljenog Dalibora Krstovića, sud je odredio pseudonim kao meru zaštite za šest svedoka, kao i za oštećenu.

Mere koje se odnose na zaštitu posebno osetljivih svedoka uvedene su u ZKP koji se primenjuje od januara 2012.¹⁵⁵ Svrha tih mera je sprečavanje ponovne viktimizacije svedoka oštećenih.¹⁵⁶ Prema ZKP-u, posebno osetljiv svedok je svedok koji je, s obzirom na uzrast, životno iskustvo, pol, zdravstveno stanje, prirodu, način ili posledice izvršenja krivičnog dela ili druge okolnosti, posebno osetljiv.¹⁵⁷ Mere koje se primenjuju u odnosu na ovu vrstu svedoka su ispitivanje preko veća, sudije pojedinca ili tužioca (zavisno od faze postupka), ispitivanje uz pomoć socijalnog radnika, psihologa ili drugog stručnog lica ili ispitivanje putem tehničkih sredstava prenosa slike i zvuka. Posebno osetljivi svedok ne može biti suočen sa okrivljenim, osim ako to okrivljeni ne zahteva, a organ postupka to ne dozvoli, vodeći pri tome računa o stepenu osetljivosti svedoka i pravima odbrane.¹⁵⁸

Haški tribunal je još na samom početku svog rada 1994. godine usvojio posebna pravila za predmete koji uključuju optužbe za seksualno nasilje. Tako, na primer, pravilo 96 Pravilnika o postupku i dokazima MKSJ-a propisuje da u slučajevima seksualnog nasilja, ranije seksualno ponašanje žrtve neće biti prihvaćeno kao dokaz. Isto pravilo takođe predviđa da se pristanak žrtve ne može upotrebiti kao argument odbrane ukoliko je žrtva bila izložena nasilju ili zastrašivanju ili ukoliko je strahovala za sebe ili blisko lice. Dakle, ovo pravilo predviđa da nije neophodno potkrepljivanje iskaza žrtve drugim dokazima ako je ono uverljivo.¹⁵⁹ Takođe, načelo slobodnog sudijskog uverenja dozvoljava sudiji da odluku zasnuje na „samo” jednom iskazu, što sudovi i čine u slučajevima seksualnog nasilja.¹⁶⁰

35

Međutim, bez obzira na ovaj revolucionarni napredak međunarodnog prava, nijedno od ovih pravila nije uneto u nacionalno zakonodavstvo. Pravilo o neprihvatanju ranijeg seksualnog života žrtve kao dokaza odbrane bilo je u Srbiji predviđeno samo do 2009 godine.¹⁶¹ Neophodnost postojanja ovakvog pravila je potrebno, čemu svedoči i tok suđenja u predmetu *Gnjilanska grupa*. Naime, prilikom ispitivanja, jedan od branilaca uvredljivo je aludirao na prethodni seksualni život zaštićenih

153 Predmet *Skocčić*, Viši sud u Beogradu, broj predmeta K-Po2 42/2010.

154 Predmet *Gnjilanska grupa*, Viši sud u Beogradu, broj predmeta K-Po2 33/2010.

155 Zakonik o krivičnom postupku, „Sl. glasnik RS”, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, čl. 103 i 104.

156 Goran P. Ilić i dr., *Komentar Zakonika o krivičnom postupku* (3. izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 2013), str. 310.

157 Zakonik o krivičnom postupku, „Sl. glasnik RS”, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, član 103.

158 *Ibid*, čl. 103–104.

159 *Rodna dimenzija ratnih zločina*, str. 10; Vidi član 96. Pravilnika o postupku i dokazima MKSJ-a; Vidi i OEBS, *Borba protiv nekažnjivosti za seksualno nasilje u oružanom sukobu Bosni i Hercegovini: postignuti napredak i izazovi*. Beograd: 2015: 26–27. <https://www.osce.org/files/f/documents/4/4/171911.pdf>. Mada ovo nije zakonski uređeno i sudija će u BiH praksi još uvek tražiti još dokaza i teško će slučaj proći samo na osnovu izjave.

160 Prva prvostepena presuda u predmetu *Skocčić*. Vidi <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2013/12/Prvostepena-presuda-Skocic.pdf>.

161 „Zabranjeno je oštećenom ili svedoku postavljati pitanja koja se odnose na njegov polni život i seksualne sklonosti, političko i ideološko opredeljenje, rasno, nacionalno i etničko poreklo, moralne kriterijume, druge isključivo lične i porodične okolnosti, osim izuzetno, ako su odgovori na takva pitanja neposredno i očigledno povezani sa potrebom razjašnjenja bitnih obeležja krivičnog dela koje je predmet postupka.”, Zakonik o krivičnom postupku, „Sl. glasnik RS”, broj 46/2006, član 107.

svedokinja, što je predsednica veća ocenila kao nedopustivo ispitivanje i neformalno ga opomenula. U istom predmetu branioci su vredali zaštićenu svedokinju, govoreći joj da je „pripremljen svedok”, da čita svoju izjavu i da joj neko u tome pomaže, pa ih je predsednica nakon više opomena kaznila novčanim kaznama u iznosu od po 200.000 dinara, ali ne zbog uvrede svedoka, već zbog narušavanja dostojanstva suda.¹⁶² Međutim, ovde se ne radi o „narušavanju dostojanstva suda”, već o narušavanju dostojanstva svedoka. Sud je u ovom predmetu pogrešno primenio ZKP, koji predviđa kažnjavanje za vredanje svedoka i oštećenih, kao poseban osnov u članu 102.¹⁶³

Isti propust suda se ponavlja i u predmetu *Skočić*, gde je ispitivanje zaštićenih svedokinja takođe obeležilo nepristojno ponašanje optuženih, koji su im vulgarno dobacivali i postavljali pitanja, čime su nastojali da ih omalovaže i dodatno traumatizuju. I u ovom slučaju, uprkos zakonskoj obavezi da zaštiti integritet svedoka, predsednik veća nije optuženima izrekao formalne sankcije, već samo neformalna upozorenja.¹⁶⁴ Osim opomene i novčane kazne, kao mera koju sud izriče nakon što se napad na integritet svedoka već dogodio, sud na raspolaganju ima i dve tzv. preventivne mere zaštite integriteta svedoka – saslušanje bez prisustva javnosti i udaljenje optuženog.¹⁶⁵ Mera udaljenja optuženog primenjena je tokom saslušanja jedne svedokinje, žrtve seksualnog nasilja u predmetu *Bijeljina*.¹⁶⁶ U istom predmetu sud je primenio maksimalne mere zaštite tako što je saslušao jednu od svedokinja u mestu njenog prebivališta.¹⁶⁷ Druga žrtva silovanja u istom predmetu, H. A, zbog trauma koje je doživela prilikom izvršenja dela nije želela da se sretne sa optuženima niti da joj se pokazuju njihove fotografije, pa ju je predsednica veća ispitala u prostorijama ambasade Republike Srbije u Beču, gde oštećena i živi.¹⁶⁸

36

Od 2017. godine i JTRZ ima Službu za informisanje i podršku oštećenima i svedocima. Od januara meseca 2021. godine u Tužilaštvu je zaposlen psiholog, koji se bavi pružanjem pomoći oštećenima i svedocima, s tim što je potrebno naglasiti da je i u prethodnom periodu, kada god je za tim postojala potreba u konkretnim predmetima ratnih zločina, bilo angažovano stručno lice u istom cilju.

162 Milica Kostić, *Rodna dimenzija ratnih zločina: seksualno nasilje nad ženama* (BCBP, 2017), str. 10 i 11; FHP, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji za 2010. godinu*, predmet *Gnjilanska grupa*, 2011: 29. http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2014/04/Izvestaj_o_domacim-sudjenjima-za-r-zl_srpski.pdf.

163 Vidi Član 102. ZKP RS, „Organ postupka je dužan da oštećenog ili svedoka zaštiti od uvrede, pretnje i svakog drugog napada. Učesnika u postupku ili drugo lice koje pred organom postupka vređa oštećenog ili svedoka, preti mu ili ugrožava njegovu bezbednost, javni tužilac ili sud će opomenuti, a sud ga može i novčano kazniti do 150.000 dinara.”

164 Milica Kostić, *Rodna dimenzija ratnih zločina: seksualno nasilje nad ženama* (BCBP, 2017), str. 11; FHP je kao zastupnik žrtava imao uvid u njihova svedočenja koja nisu javno dostupna.

165 Zakonik o krivičnom postupku, „Sl. glasnik RS”, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, član 363. tačka 4) i član 390. stav 5.

166 Vidi odeljak Zaštita žrtava seksualnog nasilja, str. 65.

167 Predmet *Bijeljina*, Viši sud u Beogradu, broj predmeta K.Po2 7/2011, transkript sa suđenja od 17. oktobra 2011. godine, str. 26, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2011/10/04-Bijeljina-transkript-sudjenja-17.10.2011.pdf>; Vidi Zakonik o krivičnom postupku, „Sl. glasnik RS”, br. 58/2004, 85/2004, 115/2005, 46/2006. i 79/2009, član 324.

168 FHP, *10 godina procesuiranja ratnih zločina u Srbiji – Konture pravde*, str. 66, dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2014/10/Analiza_2004-2013_srp.pdf.

Kada je reč o zemljama naslednicama bivše Jugoslavije, Hrvatska i BiH su, osim uobičajenih procesnih mera zaštite, usvojile i pravilo o neprihvatanju ranijeg seksualnog života žrtve kao dokaza odbrane.¹⁶⁹ U Srbiji je takva norma bila predviđena ZKP-om koji je bio na snazi u periodu od 2006. do 2009. godine.¹⁷⁰ Za razliku od procesnih zakona u BiH i Hrvatskoj, ZKP ne sadrži specifične mere zaštite žrtava seksualnog nasilja, tako da se u odnosu na njih jedino mogu primeniti uobičajene procesne mere zaštite.¹⁷¹

Iz svega navedenog, može se zaključiti da dobrim delom praksa domaćih sudova nije u skladu sa praksom koju su uspostavili MKSJ i drugi međunarodni sudovi, koji daju prioritet zaštiti žrtava i uzimaju u obzir specifičnosti seksualnog nasilja. Naime, iz prakse je očigledno da sud za ratne zločine u Srbiji ponekad navodi praksu Haškog tribunala kada obrazlaže zašto su određene institute iz srpskog krivičnog zakonodavstva primenili na određeni način.¹⁷² Sud je dužan da uskladi svoju praksu sa praksom Haškog tribunala i kada je reč o zaštiti žrtava seksualnog nasilja.

XI. Preporuke

Da bi se unapredilo procesuiranje i kažnjavanje seksualnog nasilja u ratu, potrebno je preduzeti brojne mere.

1. Zabrana ispitivanja o predašnjem seksualnom životu

U Srbiji nikad nije postojala, a ni sada ne postoji odredba koju predviđa član 96. Pravilnika MKSJ da se ranije seksualno ponašanje žrtve ne prihvata kao dokaz u postupku. Žrtvama seksualnog nasilja, ma kada se ono dogodilo, potrebno je omogućiti da uživaju zaštitu koja je predviđena članom 96. Pravilnika, odnosno zagovarati da se takva odredba unese u ZKP RS.

2. Podnošenje imovinsko-pravnog zahteva

Zakonik o krivičnom postupku Srbije predviđa pravo da žrtva sve do okončanja krivičnog postupka istakne imovinskopravni zahtev (naknada štete). Do sada, sudovi u Srbiji nikada nijednoj žrtvi ratnog

169 Vidi Zakon o kaznenom postupku Republike Hrvatske (Urednički pročišćeni tekst), „Narodne novine”, broj 152/2008, 76/2009, 80/2011, 91/2012 – Odluka i Rješenje USRH, 143/2012, 56/2013 i 145/2013, član 422. stav 1. i Zakon o krivičnom postupku BiH, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, br. 3/2003, 32/2003, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 76/2006, 29/2007, 32/2007, 53/2007, 76/20207, 15/2008, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 93/2009, 72/2013, član 264. stav 1.

170 „Zabranjeno je oštećenom ili svedoku postavljati pitanja koja se odnose na njegov polni život i seksualne sklonosti, političko i ideološko opredeljenje, rasno, nacionalno i etničko poreklo, moralne kriterijume, druge isključivo lične i porodične okolnosti, osim izuzetno, ako su odgovori na takva pitanja neposredno i očigledno povezani sa potrebom razjašnjenja bitnih obeležja krivičnog dela koje je predmet postupka.”, Zakonik o krivičnom postupku, „Sl. glasnik RS”, broj 46/2006, član 107.

171 Vidi odeljak Procesna zaštita, str. 62; Vidi https://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2019/12/Predlog_prakticne_politike_sr.pdf.

172 Npr. drugostepena u predmetu *Skočić* br. Kž1 Po2 5/15 od 28. 3. 2018. godine analizira predmet *Kunarac*, ali i predmet *Furundžija*, kao i *Kvočka*.

zločina nisu tokom krivičnog postupka dosudili imovinskopravni zahtev, sa obrazloženjem da bi se tom odlukom znatno odugovlačio krivični postupak.¹⁷³ Na primer, u BiH je prihvaćeno 11 ovakvih zahteva, dok u Srbiji nije nijedan. Potrebno je da sudije počnu da prate Smernice koje je doneo Vrhovni kasacioni sud, a koje nude konkretna rešenja, kako javnim tužiocima, tako i sudijama, na koji način treba da postupaju kako bi na najekonomičniji i najdelotvorniji način odlučili o postavljenom imovinskopravnom zahtevu.

3. Izbegavanje retraumatizacije žrtava

Zadatak tužioca je da tokom samih istraga obezbedi one podatke koji njemu pomažu da se donese što bolja odluka o kazni, odnosno njenoj visini, tako što će tokom istrage tražiti veštačenje u pogledu umanjenja opšte životne aktivnosti, što se kasnije koristi i za određivanje visine imovinskopravnog zahteva koji podnosi oštećeni ili njegov punomoćnik. Na ovaj način žrtve ovih zločina bi ostvarile pravo na naknadu štete tokom trajanja krivičnog postupka. Tako bi se izbegla retraumatizacija žrtava koja nastaje kada se upućuju da pravo na naknadu štete ostvare u parničnom postupku.

4. Oslanjanje samo na izjavu jednog svedoka ili oštećenog

U skladu sa praksom MKSJ i drugih međunarodnih sudova, u slučajevima ratnog seksualnog nasilja mora biti omogućeno da se osuđujuća presuda zasnuje samo na iskazu jednog svedoka, ili oštećenog. U slučajevima seksualnog nasilja, gde obično svedoka nema, treba da se pokloni vera samo jednom svedoku ili oštećenom.

5. Kontinuirano praćenje razvoja sudske prakse

Razvoj sudske prakse donosi sa sobom reforme i tumačenje krivičnog dela ratnog seksualnog nasilja u skladu sa evolucijom prava. Seksualno mučenje može predstavljati ratni zločin, zločin protiv čovečnosti ili čak genocid. Trebalo bi da zakonodavstvo pokrije spektar seksualnih i drugih zločina povezanih s mučenjem. Treba uspostaviti eksplicitne reference na seksualne oblike mučenja.

6. Razvoj posebne strategije

JTZR treba da razvije **posebnu strategiju** za procesuiranje seksualnog nasilja. Razvijanje posebne strategije u ovoj oblasti pokazuje posvećenost nameri da svi odgovorni za ratne zločine budu privedeni pravdi, te da procesuiranje učinilaca za ratne zločine seksualnog nasilja pred pravosudnim organima ima prioritet.

---

173 Vidi čl. 252–260.

7. Minimalna pažnja olakšavajućim okolnostima

Sudovi previše značaja pripisuju porodičnim prilikama optuženog. Porodične prilike optuženog ne zaslužuju više od minimalne pažnje prilikom ocene okolnosti u svrhe odmeravanja kazne za ratna krivična dela.

8. Seksualno nasilje kao zločin protiv čovečnosti

Sudovi moraju da sude za ratni zločin silovanja kao **zločin protiv čovečnosti**, a ne samo kao ratni zločin. Srbija kao zemlja naslednica SFRJ ima obavezu da procesuirá zločin protiv čovečnosti (predviđen međunarodnim pravom kao krivično delo) koji je počinjen tokom ratova vođenih na području bivše Jugoslavije tokom devedesetih.

9. Reparacije

Treba usvojiti zakone o reparacijama koji obezbeđuju reparacije i rehabilitaciju za sve preživjele žrtve seksualnog nasilja u ratu i drugih sličnih kršenja prava.

Seksualno nasilje u ratu: analiza postupaka pred sudovima u Srbiji (2003–2024)

Izdavač:

Fondacija Fond za humanitarno pravo
Dečanska 12, Beograd
www.hlc-rdc.org

Autorka:

Olivera Simić, redovna profesorica na Univerzitetu Griffith u Australiji

Urednik:

Fond za humanitarno pravo

Lektorka:

Ivana Andrić

Tiraž:

130

Štampa:

Instant System, Beograd

ISBN-978-86-7932-154-1

decembar 2024, Beograd

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341.48:343.541]:347.963(497.11)“2003/2024”

СИМИЋ, Оливера, 1973-

Seksualno nasilje u ratu : analiza postupaka pred sudovima u Srbiji (2003–2024) / Olivera Simić. -
Beograd : Fondacija Fond za humanitarno pravo, 2024 (Beograd : Instant System). - 40 str. ; 24 cm

Tiraž 130. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-7932-154-1

a) Ратни злочини -- Сексуално насиље -- Јавно тужилаштво -- Србија -- 2003-2024

COBISS.SR-ID 161882121

